

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૦/-

હરિભાવ

વર્ષ : ૧૬ - અંક : ૭

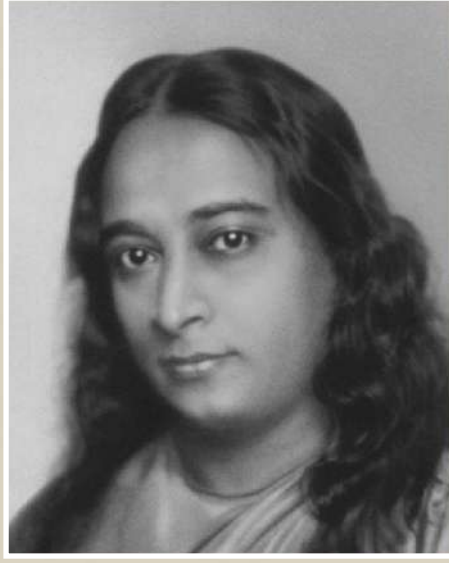
એપ્રિલ, ૨૦૧૨

પારકાંએ આપણું થોડું કરેલું ભલું આપણને પર્વત જેવડું
લાગવું જોઈએ અને આપણે બીજાનું પર્વત જેવડું કરેલું ભલું આપણે
મન તદ્દન ક્ષુલ્લક-નજીવું-તણખલા જેવું લાગવું જોઈએ.

-શ્રીમોટા

‘જીવન પગરણ’, બી. આ., પૃ. ૮૦

સ્નાન કર્યાથી હરિ મળે, તો માછલી બનું સાગરની,
બકરી બનું જો કંદમૂળ ખાધે, ભનક મળે નાગરની.

માળા ફેરું હરનિશ ભારી, જપન રીઝે નંદલાલા,
પથ્થર પૂજે ગિરધર રાજી, પ્રીતે પૂજું હિમાલા.

પય પીધાથી એ માને તો, છોટા વછોરા પામે,
પત્ની ત્યાગે જો હરિ રાયે, તો હીજડા થૈ થૈ નાયે.

મીરાં કહે, હું અરુ નવ જાણું, સૂધબૂધ સઘળી ભૂલી,
પ્રેમને ઘેર નાયતો આવે, પ્રેમ ભક્તિરસ મૂળી.

(મીરાંના એક ભજનનો ભાવાનુવાદ)

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

<p>ટ્રસ્ટીમંડળ</p> <p>શ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદ અમીન (ચેરમેન)</p> <p>શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી)</p> <p>શ્રી વિવેક દેસાઈ</p> <p>શ્રીમતી દર્શિની ઉપાધ્યાય</p> <p>શ્રી પ્રભુદાસ જાની</p>	<p>વર્ષ : ૧૬ અંક : ૭ એપ્રિલ , ૨૦૧૨</p>
<p>‘હરિભાવ’ અંગે</p> <p>૧. ‘હરિભાવ’ દર મહિનાની દસ તારીખે રવાના કરાય છે.</p> <p>૨. લવાજમ/ભેટની રકમ ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ના નામે ‘એટપાર’/ચેક/ડી.ડી./મ.ઓ./રોકડેથી કાર્યાલયના સરનામે મોકલવી. ભેટની રકમ ઈન્કમેટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦(જી) (પ) નીચે કરારાહતને પાત્ર છે.</p> <p>૩. હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત, ફોન (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪</p> <p>૪. હરિ:ૐ આશ્રમ, નણિયાદ, ફોન (૦૨૬૮) ૨૫૬૭૭૮૪</p>	<p style="text-align: center;">અનુક્રમ</p> <p>૧. નાણે ખોટ, પણ ભાવની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ ! સંપાદક ૨</p> <p>૨. પદ્યપ્રસાદી : શ્રીસદ્ગુરુ શ્રીમોટા ૪</p> <p>૩. તમને પૈસા મળ્યા છે, એ તમારા બાપના નથી શ્રીમોટા ૫</p> <p>૪. આપો દેવતા-જળ ઈશ્વરની વિભૂતિ છે વિનોબા ૬</p> <p>૫. અબ્રાહમ લિંકનની મહાનતા મુકુલ કલાર્થી ૭</p> <p>૬. નમ્રતા : હુંપણાનો આત્યંતિક ક્ષય ગાંધીજી ૮</p> <p>૭. જીવનકળા શ્રીમોટા ૧૦</p> <p>૮. દરેક પોતપોતાને સ્થાને મહાન છે સ્વામી વિવેકાનંદ ૧૧</p> <p>૯. શ્રીઉપાસની બાબાનું પ્રથમ દર્શન (૨) શ્રીમોટા ૧૩</p> <p>૧૦. ભગિની નિવેદિતા : (૨) મુકુલ કલાર્થી ૧૬</p> <p>૧૧. આપણી સંસ્કૃતિ મરી પરવારી નથી શ્રીમોટા ૧૭</p> <p>૧૨. સાધના : કેટલુંક માર્ગદર્શન વિમલા ઠકાર ૧૮</p> <p>૧૩. ખાલી ગુરુ કર્યે કશું જ વળનાર નથી શ્રીમોટા ૨૨</p> <p>૧૪. સાધનાનાં ત્રણ કરણ શ્રીમોટા ૨૩</p> <p>૧૫. અનુષ્ઠાન શ્રીમોટા ૨૪</p>
<p style="text-align: center;">લવાજમ</p> <p style="text-align: center;">ભારત પરદેશ (ઍરમેઈલથી)</p> <p>વાર્ષિક : રૂ. ૫૦/- રૂ. ૬૦૦/-</p> <p>આજીવન : રૂ. ૫૦૦/- રૂ. ૬૦૦૦/-</p>	<p style="text-align: center;">જ્ઞાનદાન</p> <p>ડૉ. પ્રકાશ પી. શુક્લ (રહેવાસી વસાઈ-ડાભલા, જિ. મહેસાણા) હાલ અમદાવાદ તરફથી તેઓશ્રીનાં સદ્ગત માતાપિતા ઈંદુબહેન અને ડૉ. પ્રવીણભાઈ લાભશંકર શુક્લ, સદ્ગત દાદા વૈદ્ય લાભશંકર પોપટરામ શુક્લ અને સદ્ગત દાદીમા સંતોકબહેનના સ્મરણાર્થે ‘હરિભાવ’ના આ અંકના પ્રકાશનમાં સહયોગ અપાયો છે, તે બદલ એ પરિવારના અમો આભારી છીએ.</p> <p style="text-align: right;">-સંપાદક</p>
<p style="text-align: center;">‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’</p> <p>રજિ. ઓફિસ : બી/૫, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭ ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૨૦૭૫૪</p>	
<p>લવાજમ/ભેટ : ૧૧૧, દાદા રોકડનાથ સોસાયટી, પત્રવ્યવહાર માટે નારાયણનગર, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭ ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૩૫૮૭૩ E-mail : harivanitrust@yahoo.com</p>	
<p>ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર, (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯ * Subject to Ahmedabad Jurisdiction</p>	

(૧) નાણે ખોટ, પણ ભાવની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ !

સંપાદક

પૂજ્ય શ્રીમોટાના દેહત્યાગ બાદ શ્રીહરિની કલમ દ્વારા જે સાહિત્યનું સર્જન થયું હતું, તેનો લાભ જિજ્ઞાસુ સ્વજનવર્ગને મળતો રહે એ ભાવનાથી સદ્ગત શ્રી હર્ષદભાઈ શામળદાસ શાહે એકલે હાથે ત્રિમાસિક સામયિક 'હરિવાણી'નું પ્રકાશન શરૂ કરેલું. પ્રારંભથી જ નફાની વૃત્તિ રહેલી નહિ. એટલે લવાજમની રકમ ઘણી ઓછી રાખેલી. જોકે જાહેરાતનો સમાવેશ કરી થોડીક આવક મેળવાતી, છતાં વર્ષને અંતે જે ખોટ રહે તે કેટલાંક સ્વજનો સામૂહિક રીતે સરભર કરી આપતા હતાં.

સદ્ગત શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટ સાહેબ હરિવાણીના સંપાદક તરીકે જોડાયા, 'હરિવાણી ટ્રસ્ટ'ની રચના થઈ અને ટ્રસ્ટે 'હરિવાણી'નું પ્રકાશન કાર્ય સ્વીકાર્યું એ ઘટનાઓ સને ૧૯૯૪-'૯૫માં બની. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪૦ અને આજીવન રૂ. ૪૦૦ નિયત કરાયું હતું. એપ્રિલ, ૨૦૦૧માં લવાજમના નવા દર અનુક્રમે ભારતમાં રૂ. ૫૦ અને ૫૦૦ અને પરદેશમાં રૂ. ૬૦૦ અને ૬૦૦૦ નક્કી કરાયા હતા, જે આજે દસેક વર્ષથી પ્રવર્તમાન છે. તેમાં પણ રાહતદરે આજીવન લવાજમ રૂ. ૩૦૦ની યોજનામાં જ મોટા ભાગના આજીવન ગ્રાહકો છે. તેની અંદાજે સંખ્યા ૫૦૦૦ ઉપર થવા જાય છે. એટલે નાણાકીય ગણતરી કરીએ તો પાંચેક લાખ જેવી રકમની ટ્રસ્ટ દ્વારા રાહત અપાઈ છે.

દરેક અંકના પ્રકાશનમાં મળતા સહયોગ તેમ જ અન્ય રીતે મળતી દાનભેટની રકમના કારણે ગ્રાહકોને ભેટ પુસ્તિકા આપવાનો સુવિચાર શ્રી રમેશભાઈને આવેલો. ક્યારેક એવા પ્રકાશન ખર્ચ પેટે પણ રકમ મળતી હતી. અત્યાર સુધીમાં

અપાયેલ ભેટપુસ્તિકાઓની વિગત નીચે મુજબ છે.

અ.નં. વર્ષ	પુસ્તિકાનું નામ	પ્રત
૧.	૧૯૯૫ ઐ શરણચરણ લેજો	૩૦૦૦
૨.	૧૯૯૫ આહુતિમંત્ર અને આરતી	૪૦૦૦
૩.	૧૯૯૬ શ્રીકેશવાનંદજી-ધૂણીવાળા દાદાજી	૨૦૦૦
૪.	૧૯૯૬ શ્રીઉપાસની મહારાજ	૨૬૦૦
૫.	૧૯૯૬ સમજની બારી	૧૫૦૦
૬.	૧૯૯૬ ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૨૦૦૦
૭.	૧૯૯૬ પાડજો પગલાં પ્રભુ	૨૦૦૦
૮.	૧૯૯૭ પ્રસન્નતા	૨૫૦૦
૯.	૧૯૯૭ આયુર્વેદનું પ્રાથમિક દર્શન	૨૫૦૦
૧૦.	૧૯૯૮ દુઃખમાં સુખ	૨૮૦૦
૧૧.	૧૯૯૮ વાટખર્ચા-શ્રદ્ધા	૨૫૦૦
૧૨.	૧૯૯૮ ફૂલ પાંદડી	૩૫૦૦
૧૩.	૧૯૯૯ ફૂલવાડી	૩૦૦૦
૧૪.	૧૯૯૯ પુષ્પપરાગ	૪૫૦૦
૧૫.	૨૦૦૦ શૂન્યના સાથી	૩૦૦૦
૧૬.	૨૦૦૦ 'મોટા' તો કોઈ ઓર છે.	૩૦૦૦
૧૭.	૨૦૦૦ રાણી રાસમણિ	૩૦૦૦
૧૮.	૨૦૦૪ ક્રાંતિકારી સંત કબીરસાહેબ	૩૦૦૦
૧૯.	૨૦૦૪ કવિ રહીમના દુહા	૩૦૦૦
૨૦.	૨૦૦૬ અભ્યાસીને	૬૦૦૦
૨૧.	૨૦૦૬ દક્ષિણ ભારતનાં સ્વજનોને સંબોધન	૬૦૦૦
૨૨.	૨૦૦૮ અનસૂયાબહેન સારાભાઈ	૬૦૦૦
૨૩.	૨૦૧૦ મૃત્યુનું સ્વાગત	૭૦૦૦

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનના પ્રસંગોથી ઊગતી પેઢી વાકેફ થાય, કંઈક પ્રેરણા મેળવી શકે અને બાલમાનસમાં ગુણ અને ભાવની ભૂમિકા સર્જાય એ હેતુથી 'બાળકોના મોટા' અને 'વિદ્યાર્થી મોટોનો

પુરુષાર્થ' એ બે પુસ્તિકાનું વિતરણ હરિવાણી ટ્રસ્ટ દ્વારા થઈ રહ્યું છે. હરિ:ૐ સત્સંગ મંડળ અને મહાજન શક્તિદળના માધ્યમ દ્વારા આ વિતરણ કરાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો જીવનસંદેશ શક્ય તેટલા વિશાળ વર્ગને પહોંચે એ માટે રાજ્યની તમામ જેલમાં 'હરિભાવ' લવાજમ વિના મોકલાય છે. ઉપરાંત, 'વાંચે ગુજરાત'ની રાજ્યની પ્રવૃત્તિમાં શક્ય તે સહયોગની રીતે રાજ્યનાં જાહેર વાચનાલયો, યુનિવર્સિટીઓની લાઈબ્રેરીઓમાં અને સંસ્થાઓ કે વિશેષ વ્યક્તિઓને પણ હરિભાવ કોમ્પ્લીમેન્ટરી અંક તરીકે મોકલાય છે. તેની કુલ અંદાજે સંખ્યા ૪૦૦ ઉપર થવા જાય છે.

આજીવન લવાજમની રકમને સરવૈયામાં 'કોર્પસ ફંડ' તરીકે રાખી છે. અત્યાર સુધીની રૂ. ૨૮ લાખ જેવી તે રકમનું રાષ્ટ્રીયકૃત બેંકોમાં રોકાણ છે. માત્ર તેનું વ્યાજ વપરાય છે. ટાઈટલના અને અંકના કાગળ સારી જાતના વાપરવાનો ટ્રસ્ટનો અભિગમ રહ્યો છે, તેમ જ કોઈ જાહેરાતો ના લેવાનો સિરસ્તો હજી સુધી જળવાઈ રહ્યો છે.

ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસ દ્વારા ઓડિટ થયા પછી ટ્રસ્ટની આવક જાવકની આંકડાકીય વિગતો નીચે મુજબ છે :- (રૂપિયા લાખમાં)

નાણાકીય વર્ષ	કુલ આવક	કુલ ખર્ચ	વધારો (+) ઘટાડો (-)
૧૯૯૬	૧.૫	૧.૧૫	+૦.૩૫
૧૯૯૭	૧.૯૨	૧.૯૮	-૦.૦૬
૧૯૯૮	૧.૬૩	૧.૫૭	+૦.૦૬
૧૯૯૯	૨.૩૬	૨.૩૭	-૦.૦૧
૨૦૦૦	૪.૦૪	૪.૦૦	+૦.૦૪
૨૦૦૧	૩.૧૧	૩.૨૦	-૦.૦૯
૨૦૦૨	૨.૯૬	૩.૭૭	-૦.૮૧

૨૦૦૩	૩.૬૪	૩.૬૬	-૦.૦૨
૨૦૦૪	૩.૯૦	૪.૦૨	-૦.૧૨
૨૦૦૫	૪.૧૪	૩.૮૩	+૦.૩૧
૨૦૦૬	૪.૫૨	૪.૨૨	+૦.૩૦
૨૦૦૭	૪.૮૩	૫.૨૧	-૦.૩૮
૨૦૦૮	૫.૩૦	૪.૯૫	+૦.૩૫
૨૦૦૯	૫.૮૫	૬.૩૩	-૦.૪૮
૨૦૧૦	૫.૮૯	૬.૫૨	-૦.૬૩
૨૦૧૧	૬.૪૩	૭.૦૮	-૦.૬૫

સાહિત્ય મુદ્રણાલય, અમદાવાદના શ્રી શ્રેયસભાઈ સાહેબ તરફથી 'હરિભાવ'ની પ્રિન્ટિંગથી માંડી રવાનગી સુધીની કામગીરીમાં પૂરા સદ્ભાવથી પૂર્ણ સહયોગ શ્રીહરિકૃપાથી પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે. ઉપરાંત, સ્વજનો તરફથી સતત નાનીમોટી રકમ દાનભેટ તરીકે સ્વઉમળકે મળતી રહી છે, જે તમામનો ઉલ્લેખ 'હરિભાવ'માં થાય છે.

આ સમગ્ર વિવરણના સંદર્ભમાં છેલ્લાં સત્તર વર્ષની કામગીરીના અંતે માર્ચ, ૨૦૧૨નો એકત્રિત ઘટાડો રૂપિયા ત્રણેક લાખનો થવા જશે, પણ આ નાણાકીય ખોટ સામે પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સંદેશ વિશાળ ફલક ઉપર મૂકવામાં 'હરિભાવ'ના માધ્યમ દ્વારા હરિવાણી ટ્રસ્ટે યત્નિચિત્ કાર્ય કર્યું છે અને સમગ્ર રીતે ભાવની જે પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ થવા પામી છે, તેને નાણાંના કે નફાખોટના માપદંડે માપી નહિ શકાય. સમગ્ર હરિભાવ પરિવારને સાદર હરિ:ૐ.

* * *

'હરિભાવ'ના સંપાદકના સહાયક શ્રી વિવેક દેસાઈનો મો. નં. ૯૮૨૫૦૩૫૯૧૨ છે. હરિવાણી ટ્રસ્ટની ઓફિસની કામગીરીમાં સહાયક શ્રી સુરેશભાઈ વોરાનો મો. નં. ૯૪૨૭૫૫૪૩૯૧ છે અને અન્ય સાથીદાર શ્રીમતી શાલ્મીબહેન ઠાકોરનો મો. નં. ૯૭૨૫૫૫૬૦૮૮ છે, તે જણ માટે.

(અનુષ્ટુપ)

(૧)

પરોવાયેલી મા છો હો એકાગ્રતાથી કર્મમાં,
કિંતુ શિશુ રડે છે જ્યાં પડતું મૂકે કામ સૌ,
શ્રીસદ્ગુરુની સંગાથે એવો સંબંધ થૈ જતાં,
પૂર્ણ આધારનો પોતે કબજો લઈ લે તદા.

(૨)

ઉત્તમોત્તમ સંપૂર્ણ કસબ સદ્ગુરુતણો,
બીજાંને ચાહીને ભાવે હૈયે પ્રવેશવાતણો,
પ્રવેશી અંતરે બ્રહ્મઅગ્નિ પેટાવવાતણો,
તે યજ્ઞકર્મમાં યોગ્ય પોતે, નિષ્ણાત પૂર્ણ શો.

(૩)

પ્રવાહ વીજળીનો જે જ્યાં જેમાં લાગતાં જ તે,
તેની રીત પ્રમાણેનું કર્મ તે આપતો જશે,
કિંતુ પ્રવાહ તો પોતે એનો એ જ, ન ફેર છે,
જુદાં જુદાં જ યંત્રોમાં તેમ તે ત્યાં પ્રવર્તશે.

(૪)

લાગે બે હાથવાળો તે, કિંતુ તેને અનંત છે,
હાથ, પગ અને આંખ કે જેનો નવ પાર છે,
ચેતના શક્તિના જેવો જ્યાં જ્યાં એને નિમિત્ત છે,
વિસ્તારવાળી મર્યાદા સદ્ગુરુની અનંત છે.

(૫)

જોઈ શકાય ના એવાં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ કિરણો
-વાતાવરણની પેલી પારનાં હોય છે જ જે,
તેનો સ્પર્શ થતો રૂહે છે, સિદ્ધ વિજ્ઞાનથી જ છે,
ચેતનાનિષ્ઠનું તેવું જીવનમાંનું હોય છે.

(૬)

શ્રીસદ્ગુરુપદે જેણે ભક્તિથી માથું મૂક્યું છે,
તેને ઉગારવા કેવો તલપાપડ હોય તે !
ક્યાંયનો ક્યાંય ઊડી તે એની મદદમાં ચઢે,
મર્યાદા કેં ન રાખે તે એને ચઢાવવા પથે.

(૭)

શ્રીસદ્ગુરુપદે મૂક્યું માથું જેણે નમાવીને,
જે તે કંઈ બધું તેનું તત્પર કરવા જ તે,
ગરુડે ચઢી વ્હારે તે તત્કાળ ઊડીને તહીં
-જવા પૂહોંચી શી એને છે, તાલાવેલી જ દિલથી !

(૮)

ઊંચે લેવાતણું કર્મ શ્રીસદ્ગુરુનું જીવને,
બારે દ્વારે જ જ્યાં તાળાં ત્યાં સદ્ગુરુ કરે શું તે ?
એકાગ્રતા પરિપક્વ અંતરે ના થયેલ છે,
પ્રવેશવાની એવાને પછી ના શક્યતા કશે
'શ્રીસદ્ગુરુ', પ્ર. આ., પૃ. ૮૨, ૯૨, ૯૫, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦ □

ગયેલા આત્માને...

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજન અને હરિ:ઠું સત્સંગ મંડળ સાથે નામસ્મરણ અને ખંડવા-યાત્રામાં જોડાયેલ એવા અરવિંદાબહેન કાંતિલાલ ખત્રીનો અમદાવાદ મુકામે તા. ૨૫-૩-૨૦૧૨ના રોજ દેહાંત થયો છે. શ્રીહરિ ગતાત્માનું સર્વરીતે કલ્યાણ પ્રેરે એવી પ્રાર્થના છે. -સંપાદક

સ્વાર્થ અને પરમાર્થ એ બે સામસામાં પલ્લાં છે, દ્વંદ્વ છે. એકલા સ્વાર્થમાં જ રચ્યાપચ્યા રહીશું તે નહિ ચાલે.

આજે લોકો દાન કરે છે, પણ એ તો વહેવાર થઈ ગયો છે. ફલાણાએ આટલા આપ્યા એટલે આપણે એટલા મૂકો ભાઈ ! એ દાનની પાછળ જ્ઞાન નથી. કોઈ સભાનતા નથી. સભાનતા વિના થયેલાં કામથી જીવનમાં ઉત્કર્ષ નહિ થાય.

ત્યારે મારી તો પ્રાર્થના છે ભાઈ, કે સ્વાર્થ તો આપણે માથે પડેલો જ છે અને આપણે એ કર્યા સિવાય છૂટકો નથી, પણ પરમાર્થ કરતા રહો. પરમાર્થ એટલે માત્ર તમે આધ્યાત્મિક વાંચન વાંચો એને હું અધ્યાત્મ કહેતો નથી સાહેબ ! એ તો છોડો ! એના કરતાં સમાજનું ભલું થતું હોય તેવું કામ કરો. પરમાર્થ વિના આપણો સમાજ બેઠો થવાનો નથી.

તમને પૈસા મળ્યા છે, એ તમારા બાપના નથી એમ હું જાહેરમાં કહું છું. તમે સમાજ પાસેથી રળો છો. આ સમાજવાદનો ધર્મ છે, એટલા માટે હું નથી કહેતો સાહેબ ! હું તો ધર્મનો માણસ થઈને કહું છું. સ્વાર્થ ઘટી ગયો હોય એ જ ધર્મ. ત્યાગ અને પરમાર્થ જેના જીવનમાં મોખરે છે, તે જ ધર્મ પાળે છે એમ જાણજો. આ લક્ષણ, તે સિવાય ધર્મ નહિ સાહેબ ! ભલેને એ મંદિરે જતા હોય અને ટીલાં કરતાં હોય અને રોજ બે કલાક સેવા કરતો હોય, પણ જો એના જીવનમાં ત્યાગ અને પરમાર્થ મોખરે નથી, તો એ ધર્મ પાળતો નથી.

આપણને સ્વરાજ મળ્યું છે, તે સમાજને બેઠો થવાને માટે આની જરૂર છે. ભજન-કીર્તન આખી રાત કર્યા કરીએ, પણ એનાથી કરીને જો તમારા જીવનમાં ગુણ, ભાવ અને શક્તિ ના પ્રગટ્યાં, તો પછી એનો શો અર્થ ? સાલી ભાંગ પીવે તો તેની ખબર પડે છે. કામ, ક્રોધ જાગે છે, વાસના જાગે છે તોય ખબર પડે છે, તો તમે ભજન કર્યા કરો અને નામદર્દ રહો એ કદી કાળ ના બને ! પણ કોને આ બધું સમજવું છે ? છેલ્લી એક જ

મારી પ્રાર્થના છે, કે ભાઈ, સ્વાર્થ કરતા રહેજો પણ પરમાર્થ પણ કરતા રહેજો.

સાહેબ ! કાળ બહુ વિપરીત આવે છે. હું કાંઈ ભડકાવા આ કહેતો નથી. એ મારું કામ નથી, પણ સાચી વાત કહું છું. સને ૧૯૪૪ની સાલમાં મારા મિત્ર વજુભાઈ સાથે એક રાજાને ત્યાં જમવા ગયેલો. ત્યારે મેં કહ્યું, ‘સાહેબ આ રાજ તમારાં જતાં રહેવાનાં છે, આ કાળના ઝંઘાણથી કહું છું. તે રાજ ગયાં. તેવી રીતે આજે પણ કહું છું કે આ તમારા પૈસા જવાના છે ભાઈ ! આપણા દેશની સલામત સ્થિતિ રહેવાની નથી. અંધાધૂંધી આવવાની છે. આ જે ઝંઘાણ દેખાય છે એ હું મારાં સ્વજનોને-સમાજને-ચેતવું નહિ તો ઠીક નહિ. એટલે એવો કાળ આવવાનો છે, તો પછી પરમાર્થ કરોને ભાઈ !

તમારાથી જેટલા સચવાય એટલા પૈસા ચીજવસ્તુમાં રોકજો. દિવસે દિવસે પૈસાનું અવમૂલ્યન થતું જાય છે. Depreciation થાય છે. આજથી નથી કહેતો. રોકડા પૈસા રાખ્યા એની સલામતી નથી. ફૂગાવો વધતો જ જાય છે. હું ખાલી ભગત નથી થયો સાહેબ ! અર્થશાસ્ત્રનું શીખેલો છું. હું જો સરકારમાં હોઉં તો પ્રજાને વિશ્વાસમાં લઉં. એટલે તમારા પૈસા ચીજવસ્તુમાં રોકજો. તમારા સ્વાર્થની ખાતરે તો એટલું કરજો તમે.’

ધર્મ તો ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવવાનું કહે છે. તમે તમારી જાત ઉપર અહીં થરમોમિટર મૂકીને વિચાર કરો કે કેટલું ત્યાગી ત્યાગીને તમે ખાવ છો ? અમે તો કહીએ છીએ કે નર્યો ભોગ જ ભોગવીએ છીએ, આપણે ગૃહસ્થાશ્રમી માણસો અને લક્ષ્મીને તો અમારાં શાસ્ત્રોએ ચંચળ કહેલી છે.

સમાજનું લૂણ મારા પેટમાં છે એટલે મને જે લાગે તે સાચી હકીકત ના કહું તો હું બેવફા નીવડું માટે કહું છું. ફરીથી મારી પ્રાર્થના છે, કે ભાઈ, સ્વાર્થ તો પડેલો જ છે, પણ પરમાર્થ કરતા રહેજો.

‘શ્રીમોટાવાણી-૧’, પ્ર.આ., પૃ. ૩૭ સંકલન, દીક્ષાદિન ઉત્સવ, સુરત તા. ૪-૨-૧૯૭૨

ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદનો પ્રથમ મંત્ર ભારતીય દર્શનના સારરૂપ છે. સમસ્ત સૃષ્ટિ ઈશ્વરમય છે. અગ્નિ, વાયુ, જળ વગેરેને દેવતારૂપે માન્યાં છે. ભિન્ન ભિન્ન દેવતા ઈશ્વરની જ વિભૂતિ છે.

‘અપ’ ગતિવાચક પ્રાચીન ધાતુ છે. ‘અપ’ ઉપરથી અપસ. અપસનો એક વચનમાં અર્થ છે કર્મ. અપસનું બહુવચન-આપો દેવતા.

વેદમાં કહ્યું છે, કે પાણી ક્યાંય રોકાતું નથી. પાણીને સંન્યાસીની ઉપમા આપી છે, તેને કોઈ ઘર નથી. ઝરણું અખંડ વહે છે. અખંડતામાં જ ચૈતન્ય છે, આનંદ છે. પાણીમાં અખંડ પ્રવાહ ઉપરાંત, પરોપકાર, ઉદારતા, કરુણા, શીતળતા વગેરે ઘણા ગુણો છે. ગમે તેવો સંતપ્ત માણસ ઠંડા જળમાં સ્નાન કરે એટલે શાંતિ પામે છે.

નદી ઈશ્વરની વહેતી કરુણા છે. સહુને તે સમાનરૂપે ઉપલબ્ધ છે. વૈદિક ઋષિઓએ નદીને ‘લોકમાતર:-લોકમાતા કહી છે. નદીનું પાણી સતત વહેતું રહે છે અને તેમાં સતત નવું ને નવું પાણી આવતું જ રહે છે. નદીને જવું છે સમુદ્ર પાસે, સમુદ્રમાં ભળી જવા માટે. વચ્ચે આવતાં તે અસંખ્ય જીવોને અને વૃક્ષાદિને પાણી પિવડાવતી જાય છે. વળી, પાણી ખાડો સહન નથી કરી શકતું. તે ખાડાને ભરી દે છે. માણસ પોતાના ભોગમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે, આસપાસની દરકાર-પરવા જ ના કરે તે કેમ ચાલે? વળી, પાણીને પોતાનો કોઈ આકાર નહિ. એ જેમાં ભરાય એનો આકાર ધારણ કરે.

પાણી હંમેશાં નીચેની તરફ જ દોડી જાય છે. આવું જ માણસના સમાજમાંયે થવું જોઈએ. મને તો સ્વધર્મના આચરણ માટે પાણીની જ ઉપમા સૂઝે છે. પર્વતના શિખર પરથી પડેલું પાણી વિવિધ દિશામાં વહેવા લાગે છે.

વેદમાં એક જગ્યાએ વર્ણન આવે છે, કે વરુણે

એક વખત એવું વ્રત લીધું કે સૌને માટે શુભ-ઉત્તમ સંકલ્પ કરવો. વરુણ બનીને ભગવાન પાણીમાં રહે છે અને એ વરુણ રાજા સમુદ્રમાં રહીને મનુષ્યના સત્ય તેમ જ અસત્યને જોઈ રહ્યા છે. આપણે ત્યાં કહે છેને કે ‘હાથમાં પાણી લઈને કહો’ યાને કે માણસ હાથમાં પાણી લઈને કદી જુદું બોલી નહિ શકે. જળદેવતાની આટલી મોટી પ્રતિષ્ઠા છે. આ એક ભાવના છે. પાણી એટલે ઓક્સિજન હાઈડ્રોજનના મિશ્રણથી થયેલ પદાર્થમાત્ર નથી.

જ્ઞાનદેવ મહારાજે કહ્યું કે સત્ય પાણી જેવું હોવું જોઈએ. પાણી મૃદુ છે અને પ્રખર પણ છે. આંખોની કીકીઓનેય એ નુકસાન પહોંચાડતું નથી, જ્યારે બીજા બાજુ પોતાની સતત જલધારાથી પાણી પથ્થરનેય ફાડી નાખે છે.

ધન માટે આપણે ત્યાં ‘દ્રવ્ય’ શબ્દ વપરાય છે. દ્રવ્ય એટલે દોડનારું. સદાય વહેનારું. બંધિયાર પાણી ગંધાઈ જશે એવું જ ધન સંઘરાઈને રહે, તો એની સ્થિતિ એવી જ થાય. ધન અને દ્રવ્ય એ બે શબ્દના ભાવાર્થ સમજાઈ જાય, તો આખું અર્થશાસ્ત્ર સહેલાઈથી સમજાઈ જાય. કબીર સાહેબનો પેલો દોહો ખૂબ જાણીતો છે ‘પાની બાઢો નાવ મેં, ઘર મેં બાઢો દામ, દોનો હાથ ઉલેચીયે, યહી સયાનો કામ’ કબીરે લોકોને કહ્યું કે આ હું તમોને વૈરાગ્ય નથી શીખવી રહ્યો બલકે વહેવારનું શિક્ષણ આપી રહ્યો છું.

પાણીની આવી જ ઉપમા આધ્યાત્મિક સાધનાનાં ક્ષેત્રમાંયે અપાઈ છે. પાણીમાં પડેલી નાવને ધકેલવી સહેલી છે, પરંતુ એ જ નાવ જમીન ઉપર હોય તો અઘરું પડે છે. આપણી જીવનનૌકાની નીચે જો ભક્તિરૂપી પાણી હશે, તો તે આનંદથી ચલાવી શકાશે. ભક્તિમાર્ગની સાધના સુલભ બની જાય છે.

પાણી ઈશ્વરની એક વિભૂતિ છે, તેમાં ઈશ્વરનો ગુણાંશ છે.

‘ભૂમિપુત્ર’, તા. ૧૬-૨-૨૦૧૨

જાતમહેનત ઝિંદાબાદ

લિંકન નાનપણથી શ્રમ કરવા ટેવાયેલા હતા. એમના આખા જીવનમાં આ ગુણ ડગલે ને પગલે જોવા મળે છે. લગ્ન પછીના દિવસોમાં પોતે જાણીતા વકીલ અને એક રાજ્યના ધારાસભ્ય હતા, છતાં લિંકન ઘેર હોય ત્યારે કંઈ ને કંઈ કામ કરતા જ હોય. કામ કરવામાં તેમને લગારે નાનમ ના લાગતી.

લિંકન પોતાના ઘરનું આંગણું જાતે જ સાફ કરતા. ગાયની કોઠ તથા ઘોડાનો તબેલો વાળી નાખી સાફ કરતા. ગાય તથા ઘોડાને ઘાસ નીરે, પાણી પાય. ઘરવપરાશ માટે લાકડાં ચીરે. ગાય દોહી લાવે. તેમનો પડોશી પણ ગાય રાખતો હતો એટલે પોતાની ગાય દોહવા જાય, ત્યારે સાથે સાથે તેમની પણ ગાય દોહી લાવતા. આ ક્રમ લિંકન યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ ચૂંટાયા ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યો હતો.

પ્રમુખ ચૂંટાયા પછી લિંકન સિંગ્રગફિલ્ડમાંથી ઘરવખરી ઉપાડી લઈને વૉશિંગ્ટન જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. તેમણે પહેલાં વધારાના સરસામાનનો નિકાલ કર્યો, પછી પોતાનું ઘર ભાડે આપવામાં આવ્યું અને તેઓ સપરિવાર હોટેલમાં રહેવા ગયાં. જવાને આગલે દિવસે જે સામાન વૉશિંગ્ટન રવાના કરવાનો તે પણ પ્રમુખે પોતે જ પેક કર્યો. પારસલો ચોંટાડ્યાં અને જાતે જ સરનામાં કર્યાં.

‘હું જીવ્યો તો પાછો આવીશ’

વૉશિંગ્ટન જવાને આગલે દિવસે લિંકન પોતાની વકીલની ઓફિસની મુલાકાતે ગયા. પોતાના જરૂરી કાગળો એકઠા કર્યા, ઓફિસમાં પોતાના સોફા ઉપર લાંબા થઈને સૂતા અને છત તરફ જોઈ રહ્યા. પોતાના ભાગીદારને ‘બિલી’ના ટૂંકા નામથી બોલાવતા હતા. તેને સંબોધીને પૂછ્યું :-

લિંકન : બિલી, આપણે કેટલા વખતથી સાથે રહીએ છીએ ?

બિલી : લગભગ સોળ વર્ષથી.

લિંકન : એ સોળ વર્ષ દરમિયાન આપણે કદી

ઊંચે સાદે બોલ્યા છીએ ખરા ?

બિલી : ‘ના, કદી નહિ.’

પછી જરૂરી કાગળો લઈને લિંકન ઓફિસમાંથી બહાર નીકળ્યા. પરંતુ એક ડગલું આગળ ભરતાં જ તે થોભ્યા અને પાછા ફરી, જર્જરિત થઈ ગયેલા ઓફિસના પાટિયા તરફ આંગળી ચીંધીને બોલ્યા, ‘બિલી, આ પાટિયાને અહીં જ જેમનું તેમ લટકતું રહેવા દેજે અને આપણા અસીલોને કહેજે કે પ્રમુખની ચૂંટણીથી લિંકન-હર્નડન (બિલી)ની પેઢીમાં કશો ફેરફાર નથી. ‘હું જીવ્યો તો થોડા વખત પછી અહીં પાછો આવીશ અને જાણે કંઈ જ બન્યું નથી એમ આપણે પાછા વકીલાતને ધંધે વળગીશું.’

સૌને માટે બારણાં ખુલ્લાં

ગરીબ કે તવંગર, અમલદાર કે સામાન્ય પ્રજાજન નિર્ભયતાથી જરાયે સંકોચ વગર પ્રમુખ પાસે પહોંચી જઈ પોતાની દાદ-ફરિયાદ મુક્ત મને સંભળાવતા. લિંકન સૌને શાંતિથી સાંભળતા અને તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરતા.

લિંકન ઘણી વાર કહેતા કે માત્ર અમલદારોના કે અધિકારીઓના સંસર્ગમાં રહેવાથી માણસો અમલદાર જેવા બની જવાના અને જે સત્તા તેઓ ધરાવે છે, એ તો કેવળ લોકોના પ્રતિનિધિઓ તરીકે જ ધરાવે છે, એ હકીકત દિવસે દિવસે ભુલાતી જવાનો સંભવ રહે છે. આવી મુલાકાતને લિંકન લોકમતનું સ્થાન કહેતા, કારણ કે તેઓ છાપાં ખાસ વાંચતા નહિ. એકંદરે આને કારણે પોતાની ફરજ અને જવાબદારીનાં ભાન પ્રત્યે પોતે જાગૃત રહેતા.

લોકોથી વેગળા રાખે એવું બધું લિંકન મંજૂર રાખતા નહિ. લગભગ આખો દિવસ ઘર ભરેલું રહેતું. આવા લોકો પાસેથી લિંકન પ્રેરણા મેળવતા અને પોતાની જવાબદારીનો ભાર અને ચિંતા હળવાં કરતા. અમેરિકન પ્રજાના બધા વર્ગોનો નિકટનો પરિચય મળી રહેતો હતો.

‘મહામના અબ્રાહમ લિંકન’, બી.આ., પૃ. ૧૧૮

તા. ૭-૧૦-૧૯૩૦

નમ્રતાને પ્રતોમાં નોખું સ્થાન નથી અને ના હોઈ શકે. અહિંસાનો એ એક અર્થ છે, અથવા કહો કે એના પેટમાં છે. પણ નમ્રતા કેળવવાથી આવતી નથી. તે સ્વભાવમાં આવી જવી જોઈએ. જ્યારે 'નિયમાવલિ' પહેલી ઘડાઈ ત્યારે મિત્રવર્ગમાં તેનો મુસદ્દો મોકલ્યો હતો. સર ગુરુદાસ બેનરજીએ નમ્રતાને પ્રતોમાં સ્થાન આપવાની સૂચના કરી હતી, અને ત્યારે પણ એ દાખલ ના કરવાનું એ જ કારણ બતાવ્યું હતું જે અહીં લખ્યું છે. પણ જોકે તેને પ્રતમાં સ્થાન નથી છતાં તે પ્રતોના કરતાં કદાચ વધારે આવશ્યક છે, આવશ્યક તો છે જ પણ નમ્રતા કોઈને અભ્યાસથી આવી જાણી નથી. સત્ય કેળવાય, દયા કેળવાય, નમ્રતા કેળવવી એટલે દંભ કેળવવો એમ કહેવાય. અહીં નમ્રતા એ વસ્તુ નથી કે જે મોટા માણસોમાં એકબીજાને માનાર્થે શીખવવા કેળવવામાં આવે છે. કોઈ બીજાને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરતો હોય છતાં મનમાં તો તેને વિશે તિરસ્કાર ભર્યો હોય, આ નમ્રતા નથી, લુચ્ચાઈ છે. કોઈ રામનામ જાપ્યા કરે, માળા ફેરવે, મુનિ જેવો થઈ સમાજમાં બેસે, પણ માંહે સ્વાર્થ ભર્યો હોય, તો તે નમ્ર નથી પણ પાખંડી છે. નમ્ર મનુષ્ય પોતે જાણતો નથી કે ક્યારે તે નમ્ર છે. સત્યાદિનું માપ આપણે પોતાની પાસે રાખી શકીએ, પણ નમ્રતાનું માપ નથી હોતું. સ્વાભાવિક નમ્રતા છાની નથી રહેતી. છતાં નમ્ર મનુષ્ય પોતે તે દેખી શકતો નથી. વસિષ્ઠ-વિશ્વામિત્રનો દાખલો તો આપણે ઘણી વાર આશ્રમમાં સમજી ગયા છીએ. આપણી નમ્રતા શૂન્યતા લગી જવી જોઈએ. આપણે કંઈક છીએ એમ મનમાં ભૂત ભરાયું એટલે નમ્રતા ઊડી ગઈ અને આપણાં

બધાં પ્રતો રોળાઈ ગયાં. પ્રતપાલન કરનાર જો મનમાં પોતાના પાલનનો ગર્વ રાખે તો પ્રતોની કિંમત ખોઈ બેસે અને સમાજમાં વિષરૂપ થઈ પડે. તેના પ્રતની કિંમત ના સમાજ કરે, ના પોતે તેનું ફળ ભોગવી શકે. નમ્રતા એટલે હુંપણાનો આત્યંતિક ક્ષય. વિચાર કરતાં માલૂમ પડી જાય એવું છે કે આ જગતમાં જીવમાત્ર એક રજકણ કરતાં પણ કંઈ નથી. શરીરરૂપે ક્ષણજીવી છીએ. કાળના અનંત ચક્રમાં સો વર્ષનું પ્રમાણ કાઢી જ ના શકાય પણ જો એ ચકરાવામાંથી નીકળી જઈએ- એટલે કંઈ નથી થઈ જઈએ તો બધું થઈ જઈએ. કંઈ થવું એટલે ઈશ્વરથી-પરમાત્માથી, સત્યથી-વિષ્ણુથી થવું. કંઈ ટળી જવું એટલે પરમાત્મામાં ભળી જવું. સમુદ્રમાં રહેલું બિંદુ સમુદ્રની મહત્તા ભોગવે છે, પણ તેનું તેને જ્ઞાન નથી. સમુદ્રથી વેગળું થયું અને પોતાપણાનો દાવો કરવા બેઠું એટલે તે તે જ ક્ષણે સુકાયું. આ જીવનને પાણીના પરપોટાની ઉપમા આપી છે, એમાં હું મુદ્દલ અતિશયોક્તિ નથી જોતો. આવી નમ્રતા-શૂન્યતા-કેળવવાથી કેમ આવી શકે ? પણ પ્રતોને ખરી રીતે સમજવાથી નમ્રતા પોતાની મેળે આવતી જાય છે. સત્યનું પાલન કરવા ઈચ્છનાર અહંકારી કેમ થઈ શકે ? બીજાને સારુ પ્રાણ પાથરવાનો નિશ્ચય કર્યો ત્યારે જ પોતાના દેહને ફેંકી દીધો. આ નમ્રતા એટલે પુરુષાર્થરહિતતા ના હોય ? એવો અર્થ હિંદુ ધર્મમાં કરી નંખાયો છે ખરો. અને તેથી આળસને, પાખંડને ઘણી જગ્યાએ સ્થાન મળી ગયું છે. ખરું જોતાં નમ્રતા એટલે તીવ્રતમ પુરુષાર્થ. પણ તે બધો પરમાર્થને કારણે હોય. ઈશ્વર પોતે ચોવીસે કલાક એકશ્વાસે કામ કર્યા કરે છે, આળસ મરડવા સરખીયે ફુરસદ લેતો નથી. તેવા આપણે થઈ જઈએ, તેનામાં ભળી જઈએ, એટલે

આપણો ઉદ્યમ તેના જેવો જ અતંદ્રિત થયો-થવો જોઈએ. સમુદ્રથી છૂટેલા બિંદુને સારુ આરામની કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ, પણ સમુદ્રમાં રહેલા બિંદુને આરામ ક્યાંથી ? સમુદ્રને એક ક્ષણનો પણ આરામ છે જ ક્યાં ? બરાબર એ જ પ્રમાણે આપણું છે. ઈશ્વરરૂપી સમુદ્રમાં આપણે મળી જઈએ, એટલે આપણો આરામ ગયો, આરામની જરૂર પણ ગઈ. એ જ ખરો આરામ, એ મહા અશાંતિમાં શાંતિ. તેથી ખરી નમ્રતા આપણી પાસે જીવમાત્રની સેવા અર્થે સર્વાર્પણની આશા રાખે છે.

બધું પરવાર્યા પછી આપણી પાસે નથી રહેતો રવિવાર કે શુક્રવાર કે સોમવાર. આ સ્થિતિનું વર્ણન આપવું મુશ્કેલ છે, પણ એ અનુભવગમ્ય છે. જેણે સર્વાર્પણ કર્યું છે તેણે તે અનુભવી છે. આપણે બધાં અનુભવી શકીએ છીએ. એ અનુભવવાના ઈરાદાથી આશ્રમમાં ભેળાં થયાં છીએ. બધાં વ્રતો, બધી પ્રવૃત્તિ તે અનુભવવા સારુ છે. બીજું ત્રીજું કરતાં એ કોઈક દિવસ આપણે હાથ આવી જશે. એને જ શોધવા જતાં એ પ્રાપ્ય નથી.

‘મંગળ પ્રભાત’, પ્ર.આ., પૃ. ૩૨

□

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ને મળેલ દાન-ભેટ				
ક્રમ	સર્વેશ્રી	નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	ડૉ. પ્રકાશ પ્રવીણભાઈ શુક્લ (જ્ઞાનદાન) (વસાઈ ડાભલા)	અમદાવાદ	૧૧,૦૦૦/-	
૨.	ઠાકોરભાઈ ભૂલાભાઈ પટેલ	સુરત	૫,૧૦૦/-	
૩.	સદ્ગત પિતાશ્રી મોહનલાલ બાપુભાઈ વ્યાસની પુણ્યતિથિ નિમિત્તે			
	હસ્તે ઠાકોરલાલ વ્યાસ	નરોડા	૫,૦૦૧/-	
૪.	એક સ્વજન	વડોદરા	૫,૦૦૧/-	
૫.	એક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ	વડોદરા	૫,૦૦૧/-	
૬.	શ્રી અતુલભાઈ એન. ભલાવત (રેક્સ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ)	વડોદરા	૫,૦૦૦/-	
૭.	સ્વ. રમણભાઈ પૂજારાના દેહાંત નિમિત્તે			
	હસ્તે કપિલાબહેન અને શ્રી અશોકકુમાર પૂજારા	સુરત	૨,૫૦૧/-	
૮.	શ્રી શમિક એ. વ્યાસ	પૂના	૨,૦૦૦/-	
૯.	જદીશભાઈ સી. મારફતીઆ	મુંબઈ	૨,૦૦૦/-	
૧૦.	એક સ્વજન	અમદાવાદ	૨,૦૦૦/-	
૧૧.	નિશાબહેન નેમજી ગાલા	મુંબઈ	૧,૫૦૦/-	
૧૨.	ચિ. દેવર્ષ રોનક મહેતાના (૧-૪) અને ચિ. નિત્યા રોનક મહેતાના (૨૩-૪)			
૧૩.	કનૈયાલાલ રણછોડલાલ પટેલ	અમદાવાદ	૧,૦૦૨/-	
	જન્મદિન નિમિત્તે હસ્તે જ્યોતીન્દ્ર જે. મહેતા	અમદાવાદ	૫૦૨/-	
૧૪.	કિષ્નાકુમાર રૂપારેલીઆ	વડોદરા	૫૦૦/-	
૧૫.	અનમેચ્છ સોલ્યુશન પ્રા. લિ.	અમદાવાદ	૫૦૦/-	
૧૬.	જયંતીભાઈ જે. ગાંધી	સુરત	૫૦૦/-	
૧૭.	પ્રતાપરાય એલ. વ્યાસ	રાજકોટ	૨૦૧/-	
આ સર્વ સહાયકોના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ. -સંપાદક				

‘હરિભાવ’ એપ્રિલ, ૨૦૧૨

૯

અમારે તો જીવવું છે. પ્રભુકૃપાથી અમે તો જીવનનો સ્વીકાર કરેલો છે. એટલે જે કોઈ જીવ જેમ છે, તેમનો તેમ એને સ્વીકારીને, એને સાથે રાખી રાખીને સમતાયુક્ત તટસ્થતાથી, શાંતિથી અને ધીરજથી તેનામાં, તેની તેની રીતે ભળીને એને એનાપણાનાં દર્શન કરાવી કરાવીને, એનામાં એ જાગતું બની સાબદું બને તે જોવાનું રહ્યું છે. પ્રભુની પરમ કૃપા જ તેમ કરાવી શકે તેમ છે. માટે કૃપા કરીને કંઈક કરતાં રહો તો ઉત્તમ. બાકી તો જીવન-સંબંધને શું વધારવાનો છે ?

મૌનની શક્તિ ખરેખર રીતે તો એક પ્રચંડ શક્તિ છે. એ શાંત, ગહન અને રહસ્યવાળી છે. શાંત, સ્વસ્થ મન જ્યારે નિઃસ્પંદ હોય છે ત્યારે તે જીવ મનથી પર થઈ શકે છે. તે વિના તો કદી જ નહિ. તેવી દશા પ્રાપ્ત થતાં એને ચેતનની ઝાંખીનો અનુભવ થઈ શકે. સર્વ પ્રકારના વિચારથી મુક્ત થઈ જવાની અને અંતે તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર નહિ કરવાની જીવનસાધના કરતાં કરતાં સાધકે તેવો અનુભવ પ્રાપ્ત કરી લેવાનો રહે છે. એવી દશાનો જ્યારે એને અનુભવ થાય છે, તે વેળા પોતાને તે સાચી રીતે સમજતો જતો હોય છે. પોતાની ઉપર પોતાનો કાબૂ જમાવી શકવાની શક્તિને પોતે અનુભવી શકતો હોય છે. આવી છે આ જીવનકળા.

માટે, આપણે મનના તરલ, અશાંત, ઉગ્ર અને અસ્વસ્થ તરંગો અને તેના આડાતેડાપણાને અને તેની એવી ગતિને શાંત કરી દેવામાં આપણે પહેલાં તો લાગી જવું પડશે. મનને યોગ્ય પંથે દોરી જવાનો તે સારામાં સારો માર્ગ છે.

બુદ્ધિમાં જો પૂરેપૂરી જીવનવિકાસને યોગ્ય એવી સાચી એકાગ્રતા અને એકાંત રાખી શકાતાં હોય, તેમાં ક્યાંય ભ્રમણા કે કલ્પના ના હોય અને તે તેમ અનુભવાતું હોય, તો તેવી બુદ્ધિની મદદ વડે મનને જરૂર કાબૂમાં લાવી શકાય છે. બીજી રીતે તો અંતરમાંથી તેને અલગ પાડી પાડીને, મનને શાંત કરી શકાય છે. બંને માર્ગે મનને શાંત, નીરવ અને સમતાયુક્ત કરી શકાય છે. માટે, પ્રયોગ કરતા રહેવામાં સાર છે.

જે જે પળે જેમ જેમ, જે જે પ્રકારનું મનમાં ઊઠે તે તે બધું આપણા અસલ સ્વરૂપનું નથી એમ દૃઢ વિચારી વિચારીને પણ મનથી તે તે પળે આપણે અલગ બનતા રહેવાનું છે. જેમ જેમ મનમાં ઊઠતા અનેક તરંગો, વિચારો અને પ્રાણના આવેશો, આવેગો આદિ અને બુદ્ધિના તેવા પ્રકારને આપણે મચક આપતા બંધ થઈ જઈશું, તેમાં ભળીશું નહિ, તેમ તેમ અનેક પ્રકારનું તેમાં તેમાંથી ઊભરાયા કરશે. તે એવું તો ઊભરાવાનું થયા કરશે કે સાધક બિચારો તે કાળે તદ્દન બાવરો બની જશે. તે તદ્દન બેબાકળો થઈ જવાનો. તેમ છતાં તેવી વેળાએ જીવનના ખમીરની સાચી, યોગ્ય પરીક્ષા થતી રહેતી હોય છે. એવી વેળા જે જીવ જીવનવિકાસના માર્ગને હૃદય સમક્ષ રાખી રાખી ડગલું ભરવામાં જ સાચું જીવન સમજે છે, તે જ ટકી શકે છે. બાકીના તો મૂઝા જ પડ્યા સમજવા.

જીવનની સાધના પ્રેમભાવથી સરળ બની શકે છે, પરંતુ તે પણ જીવથી નીપજી શકતું નથી. તો હવે કરવું શું ?

‘જીવન સોપાન’, બી.આ., પૃ. ૧૪૬

સાંખ્ય તત્ત્વજ્ઞાન પ્રમાણે પ્રકૃતિ ત્રણ તત્ત્વોની બનેલી છે. આ ત્રણ તત્ત્વોને સંસ્કૃત ભાષામાં સત્ત્વ, રજસ અને તમસ કહે છે. ભૌતિક જગતમાં તે જ્યારે ગુણરૂપે પ્રગટ થાય છે ત્યારે, તેને આપણે સમતા, ચંચળતા અને જડતા કહીએ છીએ. તમસનું લક્ષણ અંધકાર અથવા જડતા છે, રજસનું લક્ષણ ચંચળતા છે અને સત્ત્વ એ આ બે વચ્ચેની સમતુલા છે. દરેક માણસમાં આ ત્રણ તત્ત્વો રહેલાં છે. કેટલીક વાર તમસ પ્રધાનપદ ભોગવે છે. ત્યારે આપણને આળસ આવે છે, આપણે હલનચલન કરી શકતાં નથી, ક્રિયાહિન બનીએ છીએ-અમુક વિચારોથી બંધાઈ જઈએ છીએ-અથવા જડતાથી માત્ર ઘેરાઈ જઈએ છીએ. કોઈક વાર માણસમાં ચંચળતા પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. તો વળી કોઈક વાર એનામાં જડતા અને ચંચળતા વચ્ચેની શાંત સમતા દેખાય છે. જુદી જુદી વ્યક્તિમાં આ ત્રણમાંનું એક તત્ત્વ સામાન્ય રીતે પ્રધાનપદ ભોગવે છે. તમોગુણી માણસ જડ, નિષ્ક્રિય અને આળસુ હોય છે. રજોગુણી માણસમાં જીવનશક્તિનું દર્શન થાય છે. અને સત્ત્વગુણી માણસ મધુર, શાંત અને મૃદુ સ્વભાવનો હોય છે, નિષ્ક્રિયતા અને ક્રિયાશીલતા વચ્ચેની એ સમતુલા બતાવે છે. બધી જીવસૃષ્ટિમાં, પ્રાણીમાં, વનસ્પતિમાં અને માણસમાં આવાં જુદાં જુદાં લક્ષણો આપણને જોવાં મળે છે.

કર્મયોગમાં ખાસ કરીને આ ત્રણ તત્ત્વોનો વિચાર કરવાનો છે. એ શું છે એ શીખવાથી અને તેનો શું ઉપયોગ કરવાનો છે તે જાણવાથી, આપણું કાર્ય વધારે સારી રીતે થઈ શકશે. આપણે સહુ નીતિ શું અને કર્તવ્ય શું તે જાણીએ છીએ. જુદા જુદા દેશોમાં નીતિનું મહત્ત્વ જુદું જુદું અને ઘણું બદલાતું

હોય છે. એક દેશમાં જેને નીતિ ગણવામાં આવે તેને બીજા દેશમાં અનીતિ ગણવામાં આવે. નીતિનાં બીજાં સર્વ ક્ષેત્રમાં એનું ધોરણ ભિન્ન અને ફેરફારવાળું જણાશે અને છતાં નીતિનું કોઈક એક સાર્વત્રિક ધોરણ હોવું જોઈએ, એમ આપણે સૌ માનીએ છીએ.

જે વાત નીતિને લાગુ પડે છે, તે કર્તવ્યને પણ લાગુ પડે છે. જુદી જુદી પ્રજામાં કર્તવ્ય વિશેના વિચારો જુદા જુદા પ્રકારના હોય છે. આપણી સામે બે માર્ગ ખુલ્લા છે. સત્ય પામવાનો એક જ માર્ગ છે અને અન્ય સર્વ નકામા છે એવું વિચારતા અજ્ઞાનીનો માર્ગ પહેલો અને બીજો, આપણા માનસિક બંધારણ પ્રમાણે અગર જુદી જુદી જે કક્ષામાં આપણે વિચારતા હોઈએ તે પ્રમાણે, કર્તવ્ય અને નીતિમાં ભિન્નત્વ હોય એવું વિચારતા સુજ્ઞનો માર્ગ.

બધા મહાન ગુરુઓએ શીખવ્યું છે કે ‘અનિષ્ટનો પ્રતિકાર કરો.’ અપ્રતિકાર શ્રેષ્ઠ નૈતિક આદર્શ છે. આપણામાંના કેટલાક જો આનો પૂરેપૂરો અમલ કરવાનો પ્રયાસ કરે તો, આખું સામાજિક માળખું તૂટી પડે, દુષ્ટ લોકો આપણી મિલકત પચાવી પાડે, આપણો પોતાનો કબજો કરી લે, આપણી સાથે ફાવે તેમ વર્તે પણ માત્ર આ સૂત્ર શીખવવામાં આવે તો વિશાળ માનવજાતને અપાત્ર ઠરાવવા જેવું થાય. એટલું જ નહિ પણ લોકોને પોતે સતત કંઈક ખોટું કરી રહ્યા હતા એવું હંમેશાં લાગ્યા કરે અને તેમને પોતાના દરેક કાર્યમાં અંતર ડંબ્યા કરે. પરિણામે તેઓ નબળા પડે. બીજી કોઈ પણ નબળાઈઓ કરતાં આવો સતત આત્મ અનાદર બીજા ઘણા દુર્ગુણો પેદા કરે. એકવાર માણસ પોતાની જાતને તિરસ્કારવા લાગ્યો એટલે તેની પડતીના તમામ દરવાજા ખુલ્લા થયા એમ માનવું. આ વસ્તુ રાષ્ટ્ર

માટે પણ એટલી જ સાચી છે. આત્મનિંદા ના કરવી એ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે. આગળ વધવા ઈચ્છનારમાં પ્રથમ આત્મવિશ્વાસ હોવો જોઈએ, અને બીજું ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા જોઈએ. અર્થાત્ કર્તવ્ય અને નીતિમત્તા જુદી જુદી પરિસ્થિતિમાં બદલાતાં રહે છે, તે ઓળખી લેવું એ જ એક વિકલ્પ આપણી પાસે રહે છે. નીતિમત્તા સંયોગાધીન છે. અનિષ્ટનો સામનો કરનાર માણસ ખોટું કરી રહ્યો છે એવું નથી, પરંતુ જે પ્રકારના જુદા સંયોગોમાં તે મુકાયો છે તે જોતાં, અશુભનો સામનો કરવો એ ઘણી વાર એનું કર્તવ્ય પણ થઈ પડે છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનો બીજો અધ્યાય વાંચતાં તમને પશ્ચિમવાસીઓને-ઘણાને કદાચ નવાઈ લાગતી હશે. પોતાના દુશ્મનો, સગાંવહાલાં અને મિત્રો છે માટે એની સામે હથિયાર ના ઉપાડાય એવા બહાના નીચે, અર્જુન લડવાની ના પાડે છે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ તેને દંભી અને નામદ્ કહે છે. એક માણસ પ્રતિકાર કરતો નથી, કેમ કે તે નબળો છે, આળસુ છે અને પ્રતિકાર કરી શકે તેમ નથી, પ્રતિકાર નથી કરવો માટે નથી કરતો એમ નહિ. બીજો માણસ, ધારે તો પોતે જબ્બર ફટકો મારી શકે એમ છે, છતાં એ પ્રહાર કરતો નથી અને પોતાના દુશ્મનોને ક્ષમા આપે છે. પોતાની સામે જે પ્રબળ સૈન્ય ખડું હતું તે જોઈને અર્જુન નામદ્ થયો, એના ‘મમત્વ’ વિશેના વિચારે એને પોતાના દેશ અને રાજા પ્રત્યેના એના ધર્મથી વિમુખ કર્યો. તેથી શ્રીકૃષ્ણે, અર્જુનને દંભી કહ્યો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું, ‘તું ડાહી ડાહી વાતો કરે છે, પણ અત્યારે હવે નહિ લડું એમ કહેવું તને છાજતું નથી. માટે ઊભો થા અને યુદ્ધ કર.’

કર્મયોગનો આ મધ્યવર્તી વિચાર છે. પ્રતિકાર ના કરવો એ ઉચ્ચતમ આદર્શ છે. પોતાની અંદર જે ઉચ્ચ શક્તિ પડેલી છે, તેનો સાચો પ્રભાવ આ સામનો ના કરવામાં રહેલો છે. તેવી જ રીતે, કોઈ વાર દુષ્ટતાનો પ્રતિકાર કરવામાં પણ ઉચ્ચ શક્તિ વાપરવી

પડે એમ જે સમજે છે, તે ખરો કર્મયોગી છે. આ ઉચ્ચ આદર્શ પહોંચતાં પહેલાં, માણસે અનિષ્ટનો પ્રતિકાર કરવો જોઈએ, એ કામ કરે, એ યુદ્ધ કરે, એ સીધા પ્રહાર કરે ત્યારે જ સામનો કરવાની શક્તિ એનામાં આવે, અને ત્યારે જ ‘અપ્રતિકાર’ તે તેનો સદ્ગુણ ગણાશે. પ્રમાદીપણું સર્વ પ્રયાસે ટાળવું જોઈએ. કાર્યશીલ થવું એટલે પ્રતિકાર કરવો. સર્વ માનસિક તેમ જ શારીરિક અનિષ્ટનો સામનો કરો, જ્યારે તમે સામનો કરવામાં સફળ થશો ત્યારે તમને શાંતિ મળશે. ‘કોઈને ધિક્કારો નહિ, અનિષ્ટનો પ્રતિકાર ના કરો.’ એમ કહેવું સહેલું છે, પણ વહેવારમાં એ કેટલું મુશ્કેલ છે, તે આપણે જાણીએ છીએ. જગતમાં ઝંપલાવો અને તેમાં જે કાંઈ છે તે ભોગવ્યા તેમ જ સહન કર્યા પછી થોડા સમયમાં જ ત્યાગવૃત્તિ આવશે અને શાંતિ મળશે. તેથી શક્તિ કે અન્ય જે કાંઈ મેળવવાની ઈચ્છા હોય તે પૂર્ણ કરો. તમારી ઈચ્છા પૂરી થાય એ એવો વખત આવશે ત્યારે તમને જણાશે કે એ સઘળી વાતો બહુ નાની છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આ ઈચ્છા પૂર્ણ ના કરો, જ્યાં સુધી તમે એ ક્રિયાશીલતામાંથી પસાર ના થાઓ, ત્યાં સુધી તમારે માટે શાંતિ, સ્વસ્થતા કે સ્વાર્પણની સ્થિતિએ પહોંચવું અશક્ય છે. મેં અર્ધા જગતનો પ્રવાસ કર્યો છે, તેમાં સાચી શાંતિ અને સાચા અપ્રતિકારની સ્થિતિએ પહોંચેલા ભાગ્યે જ વીસ માણસોને જોયા હશે.

દરેક માણસે પોતાનો આદર્શ અપનાવવો જોઈએ અને એ સિદ્ધ કરવાને પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. સિદ્ધ થવાની જેની જરાયે આશા નથી એવા બીજા માણસોના આદર્શો લેવા, તેના કરતાં પોતાનો આદર્શ અપનાવવો અને તે માટે પ્રયત્નશીલ થવું, એ પ્રગતિનો નિશ્ચિત માર્ગ છે. કોઈ પણ સમાજમાં દરેક સ્ત્રી કે પુરુષ સરખાં મનનાં, શક્તિનાં કે કાર્ય (અનુસંધાન પૃ. ૨૩)

કેટલીક જાતના એવા સંત મહાત્માઓ હોય છે કે જેમની સેવા કરવી બહુ મુશ્કેલ અને બહુ આકરું. એમને સાચવવા, એમને કોઈ રીતે અગવડ ના પડે, સંપૂર્ણ પ્રસન્ન રહે, કોઈ રીતે દુઃખિયા ના થાય, અડચણ ના આવે એ બધું સાચવવું બહુ અઘરું. પણ જેને એવી સેવાનો પ્રસંગ પડ્યો હોય, એવા મહાત્માઓને, એ જ સમજી શકે. બાકી, આપણે ધારીએ છીએ તેટલું બહુ સરળ નથી. મને એવા પ્રસંગ પડેલા ખરા.

ઉપાસની મહારાજ સાકુરીથી નાસી આવેલા. 'નાસી આવેલા' એમ તો લોકોની દૃષ્ટિએ વાત બોલું છું. લોકોમાં એવી અફવા ફેલાયેલી કે તેઓ લોકોના ત્રાસથી કંટાળીને-અમસ્તા અમસ્તા લોકો આવે, પગે લાગે કંઈક આશા અપેક્ષા રાખીને, બાધા રાખીને ફલાણું થાય મારું, મારું આવું થાય-તેવું થાય, કોઈ લગ્નને માટે આવે, કોઈ છોકરાને માટે આવે, કોઈ કશાકને માટે આવે, રોગ નિવારણને માટે આવે-એવી અનેક આશા અપેક્ષાઓથી લોકો આવ્યા કરતાં, તેથી મહારાજ કંટાળી ગયેલા. જોકે ખરી રીતે અનુભવી માણસો કંઈ કંટાળતા હોતા નથી, પણ દેખીતી રીતે ઉપરનું કારણ આવું હતું એમ લોકો માનતા અને એથી લોકો કહેતા કે 'મહારાજ નાસી ગયા છે.' કોઈને ખબર નહિ આપેલી અને ફરતાં ફરતાં નગ્ન અવસ્થામાં નડિયાદ આવેલા. એ તો આવેલા તો બહુ જ્ઞાનપૂર્વક હશે, આજે મારું માનવું એવું છે, ત્યારે એવું ન હતું. ત્યારે મને કંઈ બુદ્ધિથી સમજણ નહિ પડેલી. ત્યારે તો એમ માનતો કે આવા લોકો રખડતા હોય તેથી રખડતાં રખડતાં અહીં આવી ચડ્યા હશે. ત્યારે હું જાણતોય નહિ કે આ 'ઉપાસની મહારાજ' છે. પણ હું ત્યાં

હરિજનોમાં નડિયાદની બધી ભાગોળોએ ભંગી લોકો, ભીલ લોકો, ચમાર લોકો, ગરોડા, તુરી આ બધા વચ્ચે કામ કરું એટલે બધી ભાગોળોએ મારે ફરવાનું ખરું. ત્રણ તો નિશાળો ચલાવતો, આશ્રમ (હરિજન આશ્રમ) પણ ચલાવતો. એટલે તે વખતે બધી ભાગોળે ફરતો. ત્યારે મરીડા ભાગોળની ચમાર લોકોની અને ભીલ લોકોની, વણકર લોકોની વસ્તી. ત્યારે ચમારનાં છોકરાંઓએ મને કહ્યું, 'ચૂનીભાઈ, અમારા કુંડ છે (કુંડ એટલે ચામડા પકવવાના કુંડ) એ કુંડની પાસે ખેતરમાં ઝાડની નીચે એક નાગો માણસ પડ્યો છે. એ કેટલાય વખત સુધી ત્યાં પડ્યો રહ્યો છે, હાલતો નથી-ચાલતો નથી, બોલાવે તો બોલતો પણ નથી.' મેં ખબર સાંભળી એટલે મને લાગ્યું-'સાલું નગ્ન રહેવાની તાકાત-એક ગાંડો માણસ હોય અને કાં તો અવધૂત હોય તેનામાં હોય.' તો એ બેમાંથી એક હોવો જોઈએ. બીજા કોઈની તાકાત મળે નહિ. કોઈની તાકાત નથી કે એ નાગો રહી શકે.' એટલે પાછો ફર્યો હું તો. ઘેર આવી ન્હાયો, ધોયેલાં કપડાં પહેર્યાં. દરમિયાનમાં મારી માએ લોટો માંજી નાખ્યો. બે-ચાર વાર સાફ કર્યો અને બજારમાંથી જતાં જતાં બશેર અઢી શેર દૂધ લીધું એ લોટોમાં અને પછી ત્યાં ગયો, બેઠો હું તો. મને એવી ખબર કે આપણે એ લોકોને કોઈ રીતે ડીસ્ટર્બ નહિ કરવા, બોલાવવા પણ નહિ, આપણે બેસી રહેવું. એટલે જ્યાં સુધી પૂંઠ ફેરવી નહિ ત્યાં સુધી હું તો બેસી રહ્યો. પછી મારા તરફ મોઢું જરાક વાર કર્યું અને પાછું ફેરવી લીધું એમણે તો, તોય હું તો બેસી રહ્યો. એમ તો અઢી કલાકનું તપ થયું હશે મારે. પછી મારા તરફ મોં કરીને ફર્યાં. આંખ ઉઘાડી એટલે હું પગે લાગ્યો. એટલે

હું બે અઢી કલાક બેઠો ત્યારે મને ખબર પડી ગઈ કે આ માણસ ગાંડો નથી. માટે હવે એક જ હોય કે ‘અવધૂત’ છે. નગ્ન રહેવાની તાકાત છે તે અવધૂતમાં અથવા તો ગાંડામાં, અને આ ગાંડો નથી એ સાબિત થઈ ગયું મને. અઢી કલાક સુધી એમ ને એમ રહેલા-એમ ને એમ સૂતેલા એ. ગાંડો માણસ આવી રીતે સૂવે નહિ, નિશ્ચિતપણે. એના ચેનચાળા જુદા હોય. એ લક્ષણો ઉપરથી-ચેનચાળા ઉપરથી હું સમજી ગયો કે આ માણસ ગાંડો તો નથી જ. ત્યારે ગાંડા સિવાય બીજો કોણ હોઈ શકે? કે ત્યારે અવધૂત હોય આ. એટલે મને મનમાં પાકી ખાતરી થઈ ગઈ. એટલે જ્યારે જાગ્રત થયા-આમ તો જાગ્રત હતા, પણ આંખો મીચીને પડી રહ્યા હશે-ત્યારે મારી સામે જરા આંખો ઉઘાડીને જોયું. એટલે હું પગે લાગ્યો, સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને પછી પગે લાગીને વિનંતી કરીને પ્રાર્થના કરી કે ‘આપને માટે આ દૂધ લાવ્યો છું. આપને જો યોગ્ય લાગે તો લો.’ પછી લોટો હાથમાં લીધો, એમાંથી દૂધ છે તે ચારે દિશામાં થોડું થોડું રેડ્યું એમણે અને પછી બધું ગટગટાવી ગયા. પછી મરાઠીમાં થોડું બોલે, થોડું હિંદીમાં બોલે, એવું ભેળસેળ બોલતા. મારાઠી તો બહુ સમજણ ના પડે આપણને પણ થોડો ઘણો અભ્યાસ ખરો એટલે સમજણ પડે કે ‘શું કહે છે તેઓ’ એનું હૃદય સમજણ પડી જાય. એટલે પછી મને કહે કે ‘મને કોઈ મુસલમાનને ઘેર લઈ જા.’ મેં કીધું, ‘પ્રભુ, મુસલાનને ઘેર તો બહુ અઘરું. એટલે તમે કોઈ મુસલમાન ઓલિયા જેવા હોવ તો તમે ઉર્દૂમાં કે પારસીમાં મને વાત કરી બતાવો. પછી ત્યાં મુસલમાનને ત્યાં જઈને પછી વાત કરુંને કે ‘તમારા ઓલિયા આવ્યા છે કોઈ.’ તેનો કોઈ જવાબ લેવોય કેવી રીતે? આવા લોકોની પાસે મગાય નહિ તમારાથી. આવા લોકો

હોય તેને તમારી મરજી મુજબ ગમે તેમ સવાલ પૂછો તે પણ અવિવેક કહેવાય. એટલે શાંતિથી આપણે બેસી રહેવું જોઈએ-ચૂપચાપ. ભક્તિપૂર્વક બેસી રહો.

હું મુસલમાન વહોરવાડમાં થઈને જઈ-બધી હરિજનોની ભાગોળે. એથી અમારે મહાત્મા ગાંધીને લીધે અસ્સલામો અલયકુમ્ કરવા, એવી મને ટેવ. કેટલાક મુસલમાનો, જે અગ્રગણ્ય નેતાઓ જેવા હતા એમને અસ્સલામો અલયકુમ્ કરું. હું આશ્રમમાં રહેતો ત્યારે કુરાને શરીફની થોડી આયાતો પણ શીખેલો. એટલે પછી કેટલીક વાતો કરવા પણ કોઈક વાર બેસું. એમાં એક યુનાની હકીમ હતા, એને અને મારે બંધબેસતું ખરું, મેળાપ ખરો. ઘણીવાર કુરાનની વાતો કરીએ એમની સાથે. અને એને મારા માટે એવી લાગણી ઘણી, કારણ કે ભજન ગાતો જતો ફરતો હોઉં એટલે એને મારા માટે લાગણી અને આમ કુરાનની વાતો કરું અને પેલાને તો મનમાં એમ કે ‘આ યૂનીલાલ ભગત મુસલમાન થઈ જાય તો સારું.’ તે મને ચા પાય એટલે હું ચા પીતો. મને એમાં વાંધો નહિ. મુસલમાનના ઘરની ચા પીવી એમાં શું વાંધો છે? પછી કહે કે ‘યૂનીભાઈ, તમે ચાર એક વખત અમારે ત્યાં જમો.’ એના મનને એમ કે ‘મુસલમાન કરાવી દઉં.’ મેં કહ્યું, ‘હા, જમીએ. એમાં શું વાંધો છે ભઈ? પણ ચોખ્ખું વાસણ હોય, એમાં માંસ બાંસ ના રાંધેલું હોય એવા વાસણમાં કરો, નાહી ધોઈને બનાવો તો જમું હું, એમાં શું વાંધો છે મને?’ હું તેને ત્યાં જમ્યો. ઘણીવાર ચા પીવું, પાન ખાઉં એમની પાસેથી. એટલે એમને લાગ્યું કે આ મુસલમાન થઈ જશે. પછી એ કહે કે ‘મોટા, તમે આ નમાજ અમારી જોડે પઢો તો સારું.’ મેં કહ્યું, ‘પઢું, એમાં શું મોટો વાંધો છે?’ તો કહે,

‘બધા અમે જે બોલીએ છીએ તે પ્રમાણે તમે બધું મોઢે કરો.’ ‘કરું મોઢે’ મેં કહ્યું. બધી નમાજની આયાતો મેં મોઢે કરેલી. એમની સાથે નમાજ પઢું એટલે એમને થયું કે ‘આ મુસલમાન થઈ જશે.’ એટલે મારી સાથે ગાઢો સંબંધ કરેલો એમણે. મેં કહ્યું, ‘આ તો અમારા શાસ્ત્રમાં ભગવાનની પ્રાર્થના છે. તમારી નમાજ એ બીજું છે નહિ, ભગવાનની પ્રાર્થનાઓ છે-ખુદાને. અમે તો આવી ઘણી પ્રાર્થનાઓ કરીએ છીએ. અમારાં શાસ્ત્રો અને ઉપનિષદો વગેરેમાં આવી બધી પ્રાર્થનાઓ છે. એટલે એમાં કશું જુદું નથી, અમારા માટે તો. એટલે એને મારા પર આવો વિશ્વાસ બેઠેલો. એટલે મારા પર ઘણો ભાવ પણ રાખે. પછી મેં જઈને યુનાની હકીમને વાત કરી, ‘પ્રભુ, એક ઓલિયા આવ્યા છે. તેને તમારે ત્યાં રાખવાના છે.’ એ મને કહે છે કે ‘મારે મુસલમાનને ત્યાં રહેવું છે.’ તો કહે, ‘હા, રાખીએ.’ મેં કહ્યું મારી વાત સાંભળી, એ નાગા છે. તેણે કહ્યું, ‘હૈં ! નહિ-નહિ, મારે ઘેર નહિ.’ મેં કહ્યું, ‘ભઈ એની મરજી છે યાર.’ તે બોલ્યા, ‘મરજી હોય તોય ના રખાય. નાગો માણસ, મારો સાલો એ તો કોણ છે ?’ મેં કહ્યું, ‘અવધૂત છે, બહુ ઉચ્ચ કોટિના છે.’ તો કહે, ‘હોવે, તું કહે એટલે ઉચ્ચ કોટિના થઈ ગયા ? નાગું તો રહેવાતું હશે ?’ મેં કહ્યું, ‘એમ કરો, તમારા મેડા ઉપર હું છાનોમાનો લઈ આવીશ અને ઉપર ચડાવી દઈશ. પછી ઉપર કોઈ જાય-આવે કશું નહિ, એટલે વાંધો નહિ કશો. બાકી, એમની બધી સેવા-બેવા, જમવા કરવાનું બધું હું કરીશ. મળમૂત્ર બધું સાફ ઉપર કરીશ હું.’ વળી કહે, ‘ખુદાની મરજી.’ તે એને ગળે વાત ઊતરી ગઈ. પછી કહે, ‘કોઈ દેખે નહિ એમ લાવ.’ મેં કહ્યું, ‘સંધ્યાકાળ થશે ત્યારે લાવીશ હું અને એને મહાપરાણે સમજાવીને કંતાન હું

વીંટાળીશ અને પછી ઉપર ચડાવીને પછી બધું કરીશ હું.’ હા પાડી એટલે પછી મહાત્મા પાસે ગયો અને મેં કહ્યું, ‘હે પ્રભુ, લઈ જઈશ, સાંજે લઈ જઈશ તમને હું. ઘોડાગાડી લઈ આવું છું, પણ એક શરતે કે ત્યાં અગાડી ઊતરીએ ત્યારે આટલો કંતાનનો કકડો વીંટવો પડશે મહારાજ. કોઈકને ત્યાં જવું પડે એટલે.’ પહેલાં તો આનાકાની કરવા લાગ્યા. મેં વિચાર્યું-‘હમણાં આપણે બોલો નહિ અને એની હા એ હા કરો.’ અમારા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ‘બાળકની હા એ હા કરવી.’ ગળે વાત ના ઊતરે, પણ લખેલું છે કે ‘બાળકની હા એ હા કરવી.’ પછી આપણે તો ‘હા એ હા કરી.’ મેં કહ્યું સારું પ્રભુ.

પછી સાંજ પડી એટલે ઘોડાગાડી કરી લાવ્યો. મેં પહેલાં એમ કર્યું. મેં જઈને એના મેડા ઉપર ઈંટો લઈ જઈને ઈંટોનો ચૂલો બનાવ્યો અને એ ચૂલામાં માટીનાં કૂંડા મૂક્યાં. અને બે ત્રણ ટોપલા ધૂળ લઈ આવ્યો અને એક કૂંડામાં ધૂળ ભરી. આગળ એક ખાલી કૂંડું મૂક્યું-એકીને માટે અને એક ટટ્ટીને માટે. અને બીજો ચૂલો બનાવ્યો તે ખાલી એકી માટેનો. એવા બે-ત્રણ કરી રાખ્યા. પાણીનું માટલું ભરી રાખ્યું, ડોલ કરી રાખી ખાલી. લોટો-પવાલું બધું કરી રાખી તૈયારી. એક શેતરંજી પાથરી, ઓશીકું લઈ આવ્યો. પછી હું તો જઈને સાંજે લઈ આવ્યો એમને, અને પેલો કંતાનનો કકડો આપ્યો હતો, તે કંઈ આપણે બોલ્યા કર્યા કંઈ નહિ. મેં કહ્યું, ‘આ કંતાનનો કકડો, બાપજી.’ મેં પગે લાગીને કહ્યું કે ‘પહેરો તો મોટી મહેરબાની તમારી.’ વળી પહેરી લીધો એમણે, અને ધીરે ધીરે દાદર ઉપર ચડાવી દીધા. (ક્રમશઃ)

પ્રેષક : ડૉ. મનસુખભાઈ પટેલ (સુરત)
(ટિપના આધારે) □

(ગતાંકથી આગળ)

નિવેદિતાના નિઃસ્વાર્થ અને નિખાલસ પ્રેમભાવને લીધે બાલિકાઓ અને તેમની માતાઓ પણ નિવેદિતાને ચાહવા લાગી અને ધર્મભેદ, જાતિભેદ કે સામાજિક ભેદને તો સ્થાન જ ના રહ્યું.

કલકત્તામાં પાછો જ્યારે મરકીનો ઉપદ્રવ ફાટી નીકળ્યો ત્યારે શ્રીરામકૃષ્ણ મિશને એક ‘ધ્વેગ-નિવારણ કમિટી’ રચી અને નિવેદિતા તેનાં મંત્રી હતાં. નિવેદિતા જાતે ગંદકી સાફ કરતાં, બીમાર લોકોની સારવાર કરતાં અને પોતાના તે સમયના દૂધ અને ફળના આહારમાંથી દૂધનો ત્યાગ કરી તેની રકમ માંદાની માવજત માટે તેઓ વાપરતાં.

કબીર સાહેબે એક દોહામાં કહ્યું છે કે ગુરુ એ ઘડનારો કુંભાર છે અને શિષ્ય ઘડો છે. ગુરુ ટીપી ટીપીને તેની ત્રુટિઓ દૂર કરે છે. બહારથી ટપાકા લગાવે પણ અંદરથી પોતાના હાથનો સહારો આપે છે. સ્વામી વિવેકાનંદ એક પ્રખર ગુરુ હતા. એટલે નિવેદિતા જનસેવા કરે, ધર્મગ્રંથોનું અધ્યયન કરે એટલાથી સ્વામીજીને સંતોષ થતો ન હતો. તેનું આધ્યાત્મિક ઘડતર કરવાની પણ સ્વામીજીની ઈચ્છા હતી.

એક શુદ્ધ બ્રહ્મચારિણીની માફક નિવેદિતા ફળ અને દૂધનો જ ખોરાક લેતાં અને પાટ પર જ સૂઈ રહેતાં. મનસા, વાચા, કર્મણા કડક સંયમ પાળતાં, ગરમીમાં પણ પંખો વાપરતા નહિ. તેઓને ખાતરી થતી કે શ્રીરામકૃષ્ણ મઠ એ કાચાપોચા સાધુઓનો અહો નથી, પરંતુ ત્યાગ, સેવા, પ્રેમ અને પવિત્ર આદર્શો ઉપર રચાયેલો નક્કર મઠ છે.

મઠના સભ્ય બની નૈજિક બ્રહ્મચારિણીનું વ્રત ગ્રહણ કરવાનો વિચાર નિવેદિતાને આવ્યો. સ્વામીજીને નિવેદિતામાં અચળ શ્રદ્ધા હતી એટલે

૨૫ માર્ચ, ૧૮૮૮ના રોજ નૈજિક બ્રહ્મચારિણીની દીક્ષા સ્વામીજીએ આપી. સ્વામીજીએ નિવેદિતાને તપસ્યાનો ખ્યાલ આપતાં કહેલું :-

‘તમારે અમુક વખત બધાંયને મળવા જવાનું બંધ કરવું પડશે. એકાંતવાસમાં રહેતાં પણ શીખવું પડશે. તમારે તમારાં વિચારો, સંકલ્પો, આદતો, જરૂરિયાતો અને આદર્શો ભારતીય જેવા બનાવી દેવાં પડશે. તમારા ભૂતકાળને સાવ ભૂલી જવો પડશે. કઠોપનિષદમાં કહ્યું છે કે આ વિકટ માર્ગ એકદમ ધારદાર અસ્ત્રાની ધાર ઉપર ચાલવા જેવો છે.’

સ્વામી વિવેકાનંદે પહેલાં તો નિવેદિતાને એક સંસ્કારી વ્યક્તિ તરીકેની તાલીમ આપી, ત્યાર પછી માનસિક શિસ્ત અને સંયમ શીખવ્યાં અને છેવટે સાધિકાના કડક સંયમી માર્ગ પર તેમને મૂકી દીધાં.

દુનિયાનાં ચલિત આકર્ષણો આપણને શ્રેયસાધક માર્ગ પરથી ચલિત કરનારાં છે. એ બધાંથી દૂર કેમ રહેવું એની હંમેશાં સજાગતા કેળવવાનું સ્વામીજી સૌને કહેતા.

સ્વામીજીએ નિવેદિતાને કહેલું કે ‘વિચારજો, મનને કોઈ જાતનાં પ્રલોભનો આપશો નહિ. જગતની ભભકની અસર મન પર થવા દેશો નહિ. આ બધું ફક્ત ઈંદ્રિયોના નશા જેવું છે, લાગણીઓનું ગાંડપણ છે. એ બધુંય તમને ડગાવવા રંગ, રૂપ, ધ્વનિ અને સમાગમરૂપે તમારી સમક્ષ આવશે. માટે ચેતતાં રહેજો ! એ સૌને ફગાવી દેજો. એ હળાહળ ઝેર છે.’

સમય જતાં સ્વામી વિવેકાનંદનું સ્વાસ્થ્ય ધીમે ધીમે કથળતું ગયું, પરંતુ એટલા જ ઉત્સાહથી મઠનું કામ કરતા રહ્યા. ગુરુ ભાઈઓ અને શિષ્યો વગેરેને સ્વામીજીની તબિયતની ચિંતા થવા લાગી. (ક્રમશઃ) ‘માતૃદર્શન’, પુનર્મુદ્રણ-૨૦૦૩, પૃ. ૭૨

સંસ્કૃતિ અનંતકાળથી માનવસમાજના જીવનને ઘડતી આવી છે. એ સંસ્કૃતિનાં રૂપરંગ કોઈ કાળે એકસરખાં જુદા જુદા કાળમાં હોઈ શકતાં નથી. જુદા જુદા એના વેશ હોય છે. એના પહેરવેશ પણ જુદા હોય છે.

અનેક કાળે જેમ જેમ આપણી પ્રજામાં સમાજને અનેક બીજા સમાજની સંસ્કૃતિનો સ્પર્શ થતો ગયો, તેમ તેમ ચાલતી આવેલી સંસ્કૃતિ જે પ્રાણવાન છે, ચેતનવંતી છે, જાગ્રતિ છે, જીવતીજાગતી છે, જેનામાં ભાવ છે-એવી સંસ્કૃતિ નવા આવેલા સંસ્કૃતિનાં વહેણમાંથી એના હાર્દના પ્રાણ ચૂસી લે છે અને પોતાની જે અસલની સંસ્કૃતિ છે, એ સંસ્કૃતિ તે વહેણને પકડી લઈને પોતાનામાં અંગીભૂત એકરસ કરી દઈને તે સંસ્કૃતિ પાછી નવી પ્રાણવાન થતી આવે છે.

સૂર્ય જેમ અખંડ સતત પ્રકાશવાન છે, તેવી રીતે આ એક અખંડ, સનાતન, અનંતકાળથી ચાલી આવેલી જે ચેતનની ભાવના છે, એ ચેતનની ભાવનાને ધારણા આ સંસ્કૃતિ પચાવે છે, અને પોતાનામાં એક રસ કરી દે છે.

પરંતુ કાળનો ધર્મ પણ જુદો હોય છે અને તે તે કાળે આવી જે જીવંત, પ્રાણવાળી ભાવયુક્ત સંસ્કૃતિ છે, તે સંસ્કૃતિ કાળે કરીને બીજી સંસ્કૃતિ ભળવાને માટે નિમિત્તે કરી આવે છે, તે સંસ્કૃતિનાં વહેણને તેના હાર્દને, તેને પોતાને જે યોગ્ય પચાવવું હોય અને તે પોતે તે પચાવી શકે એવી સ્થિતિમાં હોય એવી શક્તિમાં હોય અને પોતામાં એકરસ કરીને પોતાનામાં ભેળવી દે છે. અને એમ સંસ્કૃતિ પોતે અનેક જુદા જુદા નવા નવા વેશો ધારણ કરતી ચાલી આવી છે. વળી, એ પાછી સમાજને ઘડતી હોય છે.

જે સંસ્કૃતિ પ્રાણવાન નથી હોતી એવી સંસ્કૃતિઓ આ પૃથ્વીના પડ ઉપરથી કેટલીયે નાશ થઈ ગઈ. જેનું આજે નામનિશાન પણ નથી.

આ ભારતવર્ષમાં જે સંસ્કૃતિ સનાતન કાળથી ચાલી આવેલી છે, એ સંસ્કૃતિએ અનેક પ્રકારની સંસ્કૃતિનાં વહેણોને પોતાનામાં પચાવ્યાં છે. આ સંસ્કૃતિ ભલે અનંતકાળની આપણે ના કહીએ, કારણ કે આપણા ઈતિહાસની દૃષ્ટિ મર્યાદા એટલે દૂર દૂર સુધી પહોંચી શકે એટલી શક્તિવાળી જીવંત નથી.

એટલા માટે હું કહું છું કે આશરે ટિળક મહારાજની ગણતરી પ્રમાણે આઠ હજાર વર્ષ, ઋગ્વેદને આપણે મૂકીએ, તો તે પહેલાંના કાળથી આ સંસ્કૃતિ આપણા સમાજમાં હાર્દ કરીને બેઠી છે. આજે એ સંસ્કૃતિ મરી પરવાર્યા જેવી દેખાય છે, કારણ કે આપણો સમાજ જીવતોજાગતો પ્રાણવાળો અનેક ગુણોની શક્તિ સામર્થ્યવાળો છે નહિ. એટલે આપણને એમ લાગે છે.

પરંતુ આપણી આ સંસ્કૃતિ મરી પરવારી નથી. આજે આ કાળમાં આપણા દેશમાં કેવા કેવા મહાન આત્માઓ થઈ ગયા છે ! માત્ર બુદ્ધિથી જરા વિચાર કરીએ-માત્ર બુદ્ધિથી-તો શ્રીઅરવિંદ, શ્રીમાતાજી, શ્રીરમણ મહર્ષિ, શ્રીઆનંદમયી માતા, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ તો હમણાં જ થઈ ગયા, શ્રી વિવેકાનંદ વગેરે એવી કેટલીય વિભૂતિઓ ચેતનયુક્ત સતત રોમેરોમમાં-જેના રોમેરોમે ચેતન ભડકે બળે છે-ભડકે બળે છે એનો અર્થ એવો તો નથી કે કોઈ બીજા અર્થમાં પણ રોમેરોમ જેના જીવનમાં આવી ચેતનની ધારણા પ્રગટેલી છે, એવી વિભૂતિઓ આજે આપણા દેશમાં-સમાજમાં જીવતીજાગતી છે.

એટલે આપણી આ સંસ્કૃતિની ખાણ હજુ મરી પરવારેલી નથી. સમાજમાં એ સંસ્કૃતિના પ્રાણ આજે જીવતાજાગતા નથી, એ વાત સાચી છે-એ હું કબૂલ કરું છું, પરંતુ તેમ છતાં આ સંસ્કૃતિ આજે મરી પરવારી નથી. પાછી એ જીવંત થવાની છે. એટલું જ નહિ પણ એ સંસ્કૃતિની ધજા પાછી ફરફરતી થવાની છે. એવા કાળને વાર લાગશે. ઓછામાં ઓછાં પાંચ-સાત હજાર વર્ષ તો ખરાં. એનાથીય કદાચ ઓછાં વર્ષ થાય, પરંતુ આ જે સંસ્કૃતિ છે એ મરી પરવારે એ માટે એનું નિર્માણ થયેલું નથી.

જે સંસ્કૃતિ મરી પરવારવાની હોય છે, એનાં પણ લક્ષણ હોય છે. જે સંસ્કૃતિ કશું નવું ગ્રહણ કરતી નથી, એ સંસ્કૃતિ જાણજો કે મૃત:પ્રાય સ્થિતિની છે.

એવું આપણા જીવન વિશેનું છે. આપણને મનુષ્ય તરીકેનું જે જીવન મળેલું છે, એ જીવનમાં જો આપણે નવું ને નવું કશું શીખતા ન રહ્યા તો એ જીવન આપણે ભલે જીવતા હોઈએ પણ એ મૃત:પ્રાય દશાનું જ છે. એક ઘટમાળ એક મડદાની ઘટમાળ જેવું એ જીવન છે.

પ્રકૃતિનું જીવન ગમે તેટલા ઉચ્ચ ગુણોથી શણગારાયેલું હોય તેમ છતાં એ જીવદશાના ગુણની મર્યાદા અંદર અત્યારના ઊગેલા ગુણોની મર્યાદાની તોલે કદી નહિ આવી શકે. આ બહુ સમજવા જેવી વાત છે. એક આત્માના પ્રભાવથી કરીને એક ચેતનવંતી ચેતનાની ધારણાથી પ્રગટેલા જે ગુણો છે, એ ગુણોના સામર્થ્યને કોઈ મર્યાદા નથી. જીવદશામાંના ગુણોને જ મર્યાદા છે.

આપણી સંસ્કૃતિ આજે પણ જીવંત દશામાં છે, એની ચેતનાની ધારણા એના હૃદયમાં આજે પણ જીવતીજાગતી છે. જો કે સંસ્કૃતિ સમગ્ર સમાજના

જીવનમાં પ્રગટેલી નથી એ વાત સાચી.

સંસ્કૃતિનો વિકાસ થવાને કાજે સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિ જો સમજે અને પોતાના જીવનના આદર્શને અને તે તે રીતે ઘડવાનો નિશ્ચય કરે, મરણિયો નિર્ધાર કરે તો તે પાછી સંસ્કૃતિ બહુ જ થોડા કાળમાં ઉન્નતિના શિખર પર પહોંચી શકે છે.

આપણે કાળને ટૂંકાવી પણ શકીએ છીએ અને કાળને લંબાવી પણ શકીએ છીએ. જેવા પ્રકારનું જીવન આપણે જીવીશું અને એ જીવન જીવવામાં આપણા જીવનની મહત્વાકાંક્ષા કેવા પ્રકારની છે, અને એ આપણી સંસ્કૃતિના આદર્શ પ્રમાણેની ચેતનની ભાવનાની ધારણા પ્રમાણે જો આપણે આપણા જીવનને આપણે જો મરણિયો નિર્ધાર કરીશું, તો સંસ્કૃતિને ઉન્નતિના શિખરે પહોંચાડવામાં આપણે બહુ મોટો ભાગ આપી શકીશું. એટલું જ નહિ પણ એ સંસ્કૃતિ પાછી સજીવન થવાને વાર પણ લાગવાની નથી.

(અનુષ્ટુપ)

વ્યક્તિને ભાવ સ્પર્શે છે, આધારે રોમરોમ શો ?
સમાજ-કેંદ્રને સ્પર્શે સંસ્કૃતિ તેવી રીતે તો
આવે છે તે ઘડાતો શો સમાજ સંસ્કૃતિ થકી !
સંસ્કૃતિ યુગયુગથી આવે ઘડાતી ભાવથી,
ફેરફાર થતો આવે સંસ્કૃતિમાં જુદો જુદો,
પોતામાં ભેળવે વેણો અનેક શાં પ્રકારનાં,
સ્પર્શે છે વ્યક્તિને ભાવ, સંસ્કૃતિ તે સમાજને,
તેવી રીતે જ સ્પર્શે છે કાળે કાળે જુદી રીતે,
કાળે કાળે ન તે હોય એકજાતની સંસ્કૃતિ,
તેના જુદા જુદા વેશ, છતાંયે એકથી બની.

‘શ્રીમોટાવાણી-૧૧’, પ્ર.આ., પૃ. ૩૭

સાધના કરવી એટલે શું ?

જીવન જીવવું એ એક કળા છે. અર્થપૂર્ણ જીવન જીવવાની ચોક્કસ રીત છે. ભારતવર્ષના ઋષિઓએ સદીઓ સુધી આ કળા આપણને શીખવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. (જેમાંનો મોટો ભાગ હવે આપણે ભૂલી ગયાં છીએ) એમણે આપણને જીવનનું એ મહા સત્ય સમજાવ્યું છે, કે મનુષ્ય શરીર એ તો અજરામર આત્માનું કેવળ એક નિવાસસ્થાન છે.

આ સત્યને સમજી તેને રોજબરોજના જીવનમાં જીવવું, આત્મસાત્ કરવું એ જ સાધનાનો હેતુ છે. સાધના સ્વને નિર્મળ બનાવવાની, પવિત્ર બનાવવાની પ્રક્રિયાઓ છે. સાધના એટલે સાવધાનતાનો અભ્યાસ. સાધના એટલે ૨૪ કલાક અવધાનની અવસ્થામાં રહેવાનું શિક્ષણ.

આ પ્રયાસ દરેક સાધકે સ્વબળે કરવાનો છે. પોતે જ પોતાના ગુરુ થવાનું છે. પોતાની જાત પર શાસન કરવાનું છે. સાધનાની આ યાત્રા માણસે એકલાએ જ કરવાની છે. એમાં સાથી, સંગાથી, ગુરુની કોઈ જરૂર નથી અને આ એકાંકી આંતર-યાત્રામાં કોઈ જોખમ નથી, કોઈ ભય નથી.

આપ જ્યાં પણ હોવ, જ્યાં પ્રારબ્ધને લીધે જીવન હોય, એકલા હોવ કે કુટુંબમાં, પ્રારબ્ધે આપને જ્યાં મૂક્યા છે, ત્યાંથી જરાપણ અહીં કે તહીં આત્મોપલબ્ધિ માટે એક ડગ પણ ભરવાની જરૂર નથી. ક્યાંય ભાગવાની જરૂર નથી. એ તો કાયરનું કામ છે. જ્યાં છીએ ત્યાં યોગ્ય છીએ. જ્યાં છો ત્યાં સાવધાન રહેવાથી આપના જે સંબંધો છે, એ જ સાધનાના અવસર બનશે. આપની આસપાસ જે વ્યક્તિઓ છે એમની ત્રુટિઓ, એમના વિકાર, એમના સંસ્કાર, એમની ભૂલો, એમના અપરાધ,

એમના આક્રમણ, આ બધાં આપની આત્માની શોધના અવસર બનશે. જે લોકો નિંદા કરે છે, અવિશ્વાસ બતાવે છે, જૂઠું બોલે છે તેમનો ચરણસ્પર્શ કરો. રાતદિવસ જાગતા રહેવાનું શિક્ષણ આપને એ જ આપી રહ્યા છે. જે રસ્તામાં અડચણો કરે એને પ્રણામ કરજો. જોજો આપનું દૃષ્ટિ પરિવર્તન, આપનું વૃત્તિ પરિવર્તન જે થયું હશે, તે સામામાં પણ પરિણામ લાવશે.

લોકોને એવો ભ્રમ હોય છે કે શરીરને સજ્જ કર્યા વગર, ઈંદ્રિયો, વાણી, મનને કેળવ્યાં વગર, ફક્ત ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક પ્રવચનો સાંભળવાથી, ધર્મગ્રંથો વાંચવાથી કે એમનું રટણ કરવાથી, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો કે યાત્રાઓથી, જીવનમાં આમૂલ પરિવર્તન લાવવું શક્ય છે. પરિવર્તન-આમૂલ પરિવર્તન માટે સાધના કરવી પડે છે. જીવનની પાટી પર જે કંઈ ખોટું લખાયું હોય તે ભૂંસી નાખવું પડે છે. સાધનાનો હેતુ કશું મેળવવાનો નથી, સાધનાનો હેતુ જીવનમાં જે કંઈ અસત્ય, અમંગળ, અવૈજ્ઞાનિક છે તેને શરીર, મન અને વાણીથી ત્યાગવાનો છે. મેળવવું અઘરું નથી, અઘરું છે ત્યાગવાનું. સાધના બીજું કંઈ નથી પણ જીવન જીવવાની અવૈજ્ઞાનિક રીતને છોડી વૈજ્ઞાનિક રીતે જીવવાનો પ્રમાણિક પ્રયાસ છે. પ્રમાણિક પ્રયાસ એટલે શું ?

ભૂતકાળની પકડમાંથી, મનના આધિપત્યમાંથી જો મુક્તિ મેળવવી હોય તો જીવનની સ્વૈચ્છિક શિસ્તનો સ્વીકાર કરવો અનિવાર્ય છે. આ સ્વૈચ્છિક શિસ્ત નીચેનાં બધાં સ્તરે લાવવી પડશે.

(૧) શારીરિક સ્તરે (૨) શાબ્દિક સ્તરે (૩) ભાવનાત્મક સ્તરે (૪) માનસિક સ્તરે (૫) માનવીય સંબંધોનાં સ્તરે.

આ શિસ્ત કેવી રીતે લાવવી એ જરાક વિગતવાર જોઈએ.

(૧) શારીરિક સ્તરની શિસ્ત : શરીરની જરૂરિયાત જેવી કે ખોરાક, ઊંઘ, વ્યાયામ, દિનચર્યા, આ બધી બાબતોમાં શિસ્ત લાવવી પડશે.

(અ) ખોરાક : જો આપણે અપૂરતો કે અપૌષ્ટિક ખોરાક લઈને શરીરને યોગ્ય અને પૂરતા પોષણથી વંચિત રાખીશું તો ઈંદ્રિયો પણ જીવનશક્તિથી વંચિત રહેશે. એ જ પ્રમાણે વધુ પડતો આહાર પણ ઈંદ્રિયોની જીવનશક્તિને ક્ષીણ કરે છે. સમતોલ આહાર એટલે આહારની ઉચ્ચ ગુણવત્તા, યોગ્ય માત્રા અને બે ભોજન વચ્ચેનો ઉચિત સમયગાળો. નક્કી કરો કે દિવસમાં બે વાર ખોરાક લેવો છે કે ત્રણ વાર. એકવાર નક્કી કર્યા પછી એમાં ફેરફાર ના કરો.

ભોજન માટેનો ઉત્તમ સમય સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધીનો છે. જો શક્ય હોય તો સાધકે રાત્રે પાણી પીવાનું પણ ટાળવું જોઈએ. ભોજન દરરોજ નક્કી કરેલા સમયે જ લેવું જોઈએ. જેથી શરીરની પાચન-ક્રિયાનો લય જળવાઈ રહે.

મૌન-ધ્યાનમાં બેસવું હોય એના ઓછામાં ઓછા અઢી કલાક પહેલાં ભોજન થઈ જવું જોઈએ. સવારમાં આ શક્ય છે, પણ સાંજે જલદી ભોજન કરી લીધું અને મૌન-ધ્યાનમાં બેસી ગયા એ થઈ શકશે નહિ. પેટમાં અન્ન પડેલું છે, એનો ભાર છે તેથી નુક્સાન થાય છે. સામાન્ય શાકાહારી ભોજન હોય તો પચવામાં દોઢ કલાક અને અન્નનું બીજાં રસાયણોમાં રૂપાંતર થતાં અઢી કલાક એમ કુલ ચાર કલાક લાગે છે. એટલા માટે ધ્યાનમાં બેસવું હોય તો ભોજનના ત્રણ કલાક પછી જ બેસવું.

ભોજનમાં મીઠું, ખાંડ, મરચું, મસાલા બને તેટલા ઓછા હોય એવું લેવું. તળેલી ચીજો, મીઠાઈ ના ખવાય તો સારું, કારણ આ બધી ચીજોથી લોહીમાં

આથો આવે છે. (Fermentation) એ રક્તવિકાર છે. એનાથી ધાતુસામ્ય નષ્ટ થાય છે. વૃત્તિસામ્ય નષ્ટ થાય છે. એને કારણે મૌન-ધ્યાનની અવસ્થા જાગૃત થઈ શકતી નથી.

(બ) ઊંઘ : સાધકને ખબર હોવી જોઈએ કે એના શરીરને કેટલા કલાકની ઊંઘ જરૂરી છે. જો તમે નક્કી કરો કે તમારા માટે સાત કલાકની ઊંઘ જરૂરી છે, તો પછી તમારાથી ૭ કલાકથી ૩૦ મિનિટ પણ વધુ ઊંઘ ના લેવાય એ શિસ્ત પાળવી પડશે. અહીં જ તમારા જીવનમાં તપ અને સંયમનો પ્રવેશ થાય છે. ઊંઘના કલાક અને પથારીભેગા થવાનો સમય તમે સ્વેચ્છાએ જાતે જ નક્કી કરો, પણ પછી તેને વળગી રહો. ઊંઘવા માટે ઉત્તમ સમય રાતના ૯-૩૦થી સવારના ૨-૩૦ સુધીનો છે. શરીરને ઓછામાં ઓછા છ કલાક અને વધુમાં વધુ આઠ કલાકની ઊંઘ નિયત સમયે મળવી જોઈએ. સૂતી વખતે પીઠ વાંકી ના વળવી જોઈએ જેથી શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયામાં કોઈ અવરોધ ના આવે. એનાથી અમૂક રોગો થાય છે. તકિયો બહુ ઊંચો ના હોવો જોઈએ, નહિ તો નાના મગજ અને મોટા મગજને જોડતા જ્ઞાનતંતુઓમાં તાણ પેદા થાય છે. થાકીને ચૂર થયેલો અને વિશ્લુબ્ધ મનોદશાવાળો માણસ નિરાંતે ઊંઘી શકતો નથી. પવિત્ર રાત વેડફાઈ જાય છે અને તમે થાકેલા શરીર અને સુસ્ત મન સાથે બીજા દિવસની શરૂઆત કરો છો. માણસે એ પણ શોધી કાઢવું જોઈએ કે સ્વપ્ન જોવામાં કેટલી શક્તિ વેડફાય છે. કારણ જ્યારે તમે સ્વપ્ન જુઓ છો ત્યારે તમારું મન કાર્યરત હોય છે અને પરિણામે તમારી ઘણી શક્તિ ખર્ચાય છે.

સાધનાની શરૂઆત જ અહીંથી થાય છે. જાતને કેળવતી વખતે આપણે જોવું રહ્યું કે આપણી શક્તિ કઈ રીતે ખર્ચાય છે. એ મૂલ્યવાન શક્તિ વેડફાય

નહિ એ વાતનું આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ. બાળપણ અને યુવાનીમાં જે શક્તિનું ચણતર થયું છે, તે આપણી મૂડી છે. એને સાચવતા રહી કાળજીપૂર્વક વાપરવી જોઈએ. માનસિક તાણ હેઠળ, સંઘર્ષમય પરિસ્થિતિમાં એ વેડફાય નહિ, એ માટે આપણે સતર્ક, સંવેદનશીલ, જાગૃત રહેવું જોઈએ.

સાધક જો આ પ્રમાણે ચોવીસે કલાક પોતાના જીવનમાં ઊંઘવાની અને ખાવાની આદતોમાં લય અને તાલ જાળવીને જીવે, મનની શક્તિ ખર્ચતી વખતે સંયમ જાળવે, તો પછી જ્યારે એ ધ્યાનમાં બેસે ત્યારે એનું મન એને ખલેલ નહિ પહોંચાડે.

ચોવીસ કલાક દરમિયાન જો એની વર્તણૂક સંવાદી, લયબદ્ધ અને એકાગ્ર હોય તો જેવો એ ધ્યાનમાં બેસે કે તરત એનું મન શાંત થઈ જાય. આ શાંતિ એના જીવન તરફના અભિગમની ઉપપેદાશ છે. આ શાંતિની અસર દિવસભર એની સાથે રહે છે. પછી કોઈ ચોક્કસ સમયે એને ધ્યાનમાં બેસવાની જરૂર પડતી નથી. એની પળેપળ ધ્યાનમય બની જાય છે. પછી સાધક જાગૃતિ અને આત્મબોધનના એક નવા જ આયામને પ્રાપ્ત કરે છે.

(ક) વ્યાયામ : સાધના શરૂ કરતાં પહેલાં કોઈ પણ આસન પર બેસવાનો અભ્યાસ પાડવો જરૂરી છે. બેસવા માટે પદ્માસન, અર્ધપદ્માસન કે સુખાસન સામાન્ય રીતે વપરાય છે. આમાં તમને અનુકૂળ કોઈ પણ આસનમાં સ્થિર રીતે ૩૦ થી ૪૫ મિનિટ સુધી બેસી શકાવું જોઈએ. બે ચાર દિવસ આમ બેસવાથી ખબર પડશે કે કમર દુઃખે છે, ગોઠણ દુઃખે છે, સાંધાઓમાં દર્દ છે વગેરે. આ ખબર પડે પછી આહાર વિહારમાં ફેરફાર કરવો, તથા શરીરમાં જે અક્કડપણું આવ્યું હોય એને આયુર્વેદિક દવાઓ કે નિસર્ગોપચારની મદદથી (એલોપથીની દવાઓથી નહિ) દૂર કરો. કેટલાંક

યોગાસનો કરવાથી પણ અક્કડપણું દૂર થાય છે. પ્રાતઃકાળ વ્યાયામ-યોગાસનો કરવા માટેનો શ્રેષ્ઠ સમય છે. હલાસન, સર્વાંગાસન, ધનુરાસન, ગરુડાસન, સર્પાસન, શલભાસન, ઉત્તાનપાદાસન વગેરે પાંચ છ આસનમાંથી ક્યાં આસન કરવાં તે નક્કી કરી લેવું અને દરેક આસન બે મિનિટ માટે કરવું. ૧૫ મિનિટ માટે યોગાસનો અને ૫ મિનિટ માટે પ્રાણાયામ પૂરતાં ગણાશે. આમ કરતાં કરતાં ધ્યાન માટે કોઈ પણ આસનમાં બેસવાનું ૧૦ મિનિટથી શરૂ કરી ૪૫ મિનિટ સુધી પહોંચવું.

(ડ) દિનચર્યા : આપણે આપણી દિનચર્યાનું સમયપત્રક બનાવવું જોઈએ. આપણી જુદી જુદી જરૂરિયાતોને એમાં ચોક્કસ સમય ફાળવવો જોઈએ જેથી કરીને આપણું રોજિંદું જીવન એક ચોક્કસ અને નિશ્ચિત લયમાં જીવી શકીએ. આમ કરવાથી શારીરિક ભૂમિકાએ સુવ્યવસ્થા સ્થાપવાનું શક્ય બનશે. ચોક્કસાઈનો ગુણ આત્મસાત્ કર્યા પછી જરૂરી કામ જરૂરી સમયે જ થાય એ તરફ ધ્યાન કેંદ્રિત કરવું જોઈએ. કામને મુલતવી રાખવાથી અવ્યવસ્થા, ભય અને ચિંતાનાં બીજ રોપાય છે. યોગ્ય અને નિયત સમયે કરેલું કામ તમને ઘણા બધા માનસિક થાકમાંથી મુક્તિ અપાવે છે.

શારીરિક ક્રિયાઓને (પેશાબ, શૌચ, સ્નાન, ભોજન, નિદ્રા વગેરે) મુલતવી રાખવાની આદતને કારણે એ ક્રિયાઓ બંધિયાર બને છે, ગંઠાઈ જાય છે અને શરીરમાં વિકૃતિ પેદા કરે છે. પછી આ શારીરિક ક્રિયા કે કામ મુલતવી રાખવાની આદત ધીરે ધીરે એક માનસિક વલણનું રૂપ ધારણ કરે છે. એને લીધે નિર્ણયો પાછા ઠેલવા, પરિસ્થિતિ અનુસાર પ્રતિક્રિયા વ્યક્ત કરવામાં આળસ કરવી અને એવાં બીજાં વલણો ઉત્પન્ન થાય છે. (ક્રમશઃ)

પ્રેષક : શ્રી કરશનભાઈ પટેલ (સુરત) □

મારા ગુરુમહારાજને કોઈ પગે પડે, ફૂલહાર ચડાવવા જાય, તેની પ્રાર્થના કરતો હોય કે કંઈ કહેતો હોય, તો તેવી વેળા જ તેને તેઓ કહેતા, 'તારા દિલમાં આ તું જે બોલી રહેલ છે, તેની વાચા પ્રમાણેનો ભાવ જેવો યોગ્યપણાનો અને જેટલો ઉત્કટ અને ઉત્તમપણાનો હોવો ઘટે, તેટલો તો મુદ્દલે તારામાં દેખાતો નથી. તારામાં નર્યો સંસાર ભર્યો છે, તારો વેશ, તે તારા બોલવા પ્રમાણેનો જરાકે નથી. પછી તારું બોલવું મારે ગળે કેવી રીતે ઊતરે? જેની કને જે કામ કરાવવાનું ઈચ્છે છે તેની પૂરતી ગરજ પણ તને જાગેલી નથી ! તું જેની કનેથી કામ લેવા ચાહે છે, તેના અંગે પણ તને શ્રદ્ધાવિશ્વાસ પોતાના કામને ફળાવી શકે એવાં યોગ્ય પ્રમાણમાં અને પ્રમાણનાં ક્યાં તને જાગી શક્યાં છે ? જેનાથી જીવનને ઘડવાની વાત કરે છે, જે તારા પૂરા હિતમાં છે, તેની અને તારી વચ્ચે તો મોટો પહાડ ઊભો રાખીને, તેને તું 'ગુરુ' 'ગુરુ' કરીને ખાલી ખાલી નકામો નકામો પોકારે છે. એવું તારું પોકારવું નાહકનું છે અને મિથ્યા છે. તારાં ફૂલો ચડાવવાં, માળા પહેરાવવી અને એવું એવું કરવું તદ્દન વાહિયાત છે. એનાથી કશું જ ના વળી શકે. તારામાં એના પરત્વે હૃદય જ ક્યાં જાગેલું છે ? તારામાં એના પરત્વેનો ભાવ જ ક્યાં છે ? જેની કનેથી કામ કરાવી લેવા તું ઈચ્છે છે, એને તો તું જરાતરામાં હડફેટમાં ચડાવે છે. એનો કક્કોયે સ્વીકારવાનું તને દિલ જાગતું નથી. જે કામ કરવું છે, તેની જાગૃતિ, ચીવટ, ખંત, કાળજી વગેરે હજી તને ક્યાં પ્રગટ્યાં છે ? તને તારા કામનું

જીવતું રટણ તારા રોજિંદા વહેવારવર્તનમાં ક્યાં રહે છે ? ખાલી 'ગુરુ' 'ગુરુ' કર્યે કશું જ વળવાનું નથી. ગુરુના સમર્થપણાનો અનુભવ જીવને ભલેને થાય, આખું વિશ્વ એને સમર્થમાં સમર્થ તરીકે ભલે લેખતું હોય, પણ જ્યાં સુધી જીવ જાગીને એને પોતાના જીવનવિકાસનાં કર્મમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ઉપયોગમાં લેવાનું કરી શકતો નથી, ત્યાં સુધી ખાલી ગુરુ કર્યે કશું જ વળનાર નથી.

તેની સાથે આપણા હૃદયના તારનું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનું હૃદયમાં હૃદયથી અનુસંધાન પળેપળ સંપૂર્ણ ચેતનયુક્ત જાગૃતિમાં રહ્યા કરવું ઘટે. એવું અનુસંધાન જ્યારે જીવતી દશામાં હૃદયમાં પ્રગટે છે, ત્યારે જ સાધના સહજમેળે થયા કરે એવી કક્ષામાં તે પ્રવેશે છે. ગુરુના વિશેનો ભાવ જ હજી જ્યાં જીવનના કાજે ઉપયોગમાં લેવા કાજેની સૂઝ પ્રગટેલી નથી, ત્યાં બીજી તે શી વાત કરવી ? ગુરુને કામમાં લેવાનું ના સૂઝતું હોય તો તે ભલે, પરંતુ તેટલાથી કેટલાક જીવો તો અટકતા નથી. એને પોતાનાં વૃત્તિ, વિચાર વડે કરીને ગોદા મારીને એને છંછેડવામાં પોતાની પ્રકૃતિથી પ્રેરાતા હોય છે. એવા જીવો ગુરુ કરે તે તેમને લાભકારક નથી. બલકે તેમનું અકલ્યાણ તેનાથી થતું હોય છે. એમ કહીને તેમના જીવનના અન્યથાપણાની કેટલીયે હકીકતો તેના મોઢામોઢ મારા ગુરુમહારાજ કહેતા. તે વેળા પેલો બિચારો ચૂપ જ બની જતો, મૂઢ બની જતો અને એને એમ થતું, 'આને છેતરી શકાય તેવું નથી.'

પ્રેષક : શ્રી બાબુભાઈ રામી

'જીવન પોકાર', બી.આ., પૃ. ૪૧૮

(૧૪) સાધનાનાં ત્રણ કરણ શ્રીમોટા

સાધનામાં મન, પ્રાણ અને બુદ્ધિ એ ત્રણ મહત્વનાં કરણો છે. તેઓ ત્રણે પરસ્પર સંકળાયેલાં છે.

મનમાં ઊઠતાં તરંગો, વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ, ઊર્મિઓ એ બધું પ્રાણ સાથે સંકળાયેલું છે. તેથી પ્રાણની શુદ્ધિ થવી અનિવાર્ય છે.

પ્રાણની શુદ્ધિ થતાં મન ઉપર જરૂર તેની અસર પડે જ છે. વળી, બુદ્ધિમાં પણ ઈચ્છાઓનું રાજ ચાલે છે, ત્યાં તે અટકીને બેસી રહેતું નથી. તે તો મન-ઈન્દ્રિયો બધાંમાં પ્રસરે છે અને ઈન્દ્રિયોના સ્પર્શોને પણ કોણ કબૂલે છે અને સ્વીકારે છે ?

જે ઈન્દ્રિયો છે, તેમાં જે જે થયા કરે છે એને મન જ વળગે છે. અને તેમાં બુદ્ધિ ભાગ નથી જ લેતી હોતી એમ પણ કેવી રીતે કહી શકાય ? વળી, બુદ્ધિને પણ પક્ષપાતી વલણ હોવાની શક્યતા હોય છે. એ તો મત, અભિપ્રાય કે સમજણ અને બીજી અનેક પ્રકારની મડાગાંઠને મડાયૂઝ પેઠે વળગી રહે છે. એટલે જીવને જો સાધના કરવાની હોય તો એને એ બધાંથી મુક્ત બનવું પડશે, પણ એ બધું બને કેવી રીતે ?

સમતાની પ્રાપ્તિ થયા વિના અથવા તો એવો જ્ઞાનપૂર્વકનો જીવતોજાગતો અભ્યાસ-થયા-કર્યા વિના તેમ કશું બની શકવાનું પણ નથી. સમતા વિના શાંતિ સ્થાપી શકાતી જ નથી. વળી, ઈન્દ્રિયોના સ્પર્શને તથા ઈન્દ્રિયોના વિષયોને મન ના સ્વીકારી શકે તે કાજે નિઃસ્પંદતા કે નીરવતાનું સ્થાપન થવું જોઈશે. એટલે કે મનમાં મનની શાંતિ અને સમતા થવી સાધક કાજે ઘણી ઘણી જરૂરની છે.

આ બધાંની ખરી ચાવી આપણા સંકલ્પબળમાં રહેલી છે.

‘જીવન સોપાન’, બી.આ., પૃ. ૧૪૨

દરેક પોતાને...(અનુસંધાન પૃ. ૧૨નું ચાલુ) કરવાની સમાન શક્તિવાળાં હોતાં નથી. એમની સમક્ષ જુદા જુદા આદર્શો હશે, આમાંના કોઈ પણ આદર્શ પ્રત્યે ઘૃણાની દૃષ્ટિએ જોવાનો આપણને અધિકાર નથી. પોતાનો આદર્શ સિદ્ધ કરવા માટે દરેકને પોતાનો પુરુષાર્થ કરી છૂટવા દો. વળી, તમારા ધોરણે મારો ન્યાય થાય, અથવા મારા ધોરણે તમારો ન્યાય થાય, એ પણ સાચું નથી. જેનો ન્યાય કરો તેનું જ ધોરણ તમારી સામે હોવું જોઈએ.

ભિન્નતામાં એકતા એ સર્જનની યોજના છે. જુદા જુદા વર્ગોના અને ચરિત્રોનાં સ્ત્રી અને પુરુષ એ સર્જનહારનું જુદું જુદું સર્જન છે, તેથી આપણે તેમનો એક જ ધોરણે ન્યાય કરવો ના જોઈએ, અથવા તેમની સમક્ષ એક જ આદર્શ મૂકવો ના જોઈએ. આમ કરવાથી અસ્વાભાવિક ઘર્ષણ પેદા થાય છે. પરિણામે, માણસ પોતાને ધિક્કારતો થાય છે, જેથી ધર્મપરાયણ અને ભલો થવામાં એને અંતરાય નડે છે. પોતાના ઉચ્ચ આદર્શ પહોંચવાના પ્રયાસમાં દરેકને ઉત્તેજન આપવાનું, અને એ આદર્શ વધારેમાં વધારે સત્યની નજીક પહોંચતો હોય તે જોવાનું, આપણું કર્તવ્ય છે.

હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે, દરેક વ્યક્તિને પોતાનાં વિશેષ કર્તવ્ય બજાવવાનાં હોય છે, ઉપરાંત, સમગ્ર માનવજીવનને લગતાં સર્વસામાન્ય કર્તવ્યો પણ હોય છે. હિંદુ પોતાનું જીવન બ્રહ્મચારી તરીકે શરૂ કરે છે, પછી એ લગ્ન કરી ગૃહસ્થ જીવન ગાળે છે. પાકટ વયે પહોંચતાં એ ગૃહસ્થી છતાં નિવૃત્તિ લે છે, અને છેવટે સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસી બને છે. જીવનની આ દરેક ભૂમિકાનાં વિશેષ કર્તવ્યો હોય છે. આમાંથી એકે ભૂમિકા બીજીથી આંતરિક રીતે ચડિયાતી નથી. ધાર્મિક કાર્યને, જીવન અર્પણ કરેલા બ્રહ્મચારી જેવું જ ગૃહસ્થનું જીવન ઉચ્ચ મનાય છે. સિંહાસને બેઠેલા રાજા જેટલું જ પ્રતિષ્ઠિત જીવન શેરી વાળતા ભંગીનું છે.

‘સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથમાળા’, સંચયન, પ્ર.આ., પૃ. ૧૦૨

પ્રેષક : શ્રી ધીમંતભાઈ ઘીવાળા (સુરત)

કોઈ પણ વિષય કે કાર્યક્ષેત્રમાં કોઈ સારો અને સહૃદયી શીખવનાર પ્રત્યક્ષપણે મળી જાય, તો તે વિષય કે કાર્યક્ષેત્રમાં કુશળતા મેળવવી શીખનારને ઘણી સહેલી થઈ પડે છે....

જે હકીકત સંસારવહેવારમાં પ્રવર્તે છે, તે જ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પણ રહેલી છે. જે કોઈને વિશે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્તમાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ બેઠાં હોય, પછી ભલેને શરૂઆતમાં તે ઘણાં થોડાં અંશે બેઠાં હોય, તેની સાથે આપણા જીવનનો સંબંધ, સંપર્ક વધાર્યા કરવાથી આપણું દૃષ્ટિબિંદુ, પ્રવૃત્તિ અને વલણ જરૂર રૂપાંતર પામતાં જાય છે. નવું નવું શીખવાનું મળે છે.

જિજ્ઞાસુને પણ પોતાનું જીવન કોઈ સંતપુરુષ સાથે સાંકળી દેવાથી અને તેના હૃદય સાથે પોતાના હૃદયનો તાંતણો મેળવી લેવાથી આ ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધવાની ઘણી તક મળે છે, અને પરિણામે ઝટ આગળ વધાય છે.

એમાં સંતના હૃદય સાથે આપણા હૃદયનો મેળ મેળવવાની પ્રાથમિક શરૂઆત, એનું નામ અનુષ્ઠાન.

અનુષ્ઠાનથી પેલો સંત, સાધકના જીવનમાં પ્રવેશ કરવાનું પગરણ કરે છે. તેમ થયા વિના પેલા સંતનો લાભ આપણને પૂરતો મળી શકતો નથી. સંતપુરુષની સાથે આવું આપણા જીવનનું અંગતપણું કેળવવાની શરૂઆત કરવી એનું નામ જ અનુષ્ઠાન છે. જેમ જેમ એ આત્મીય ભાવ વધતો જાય છે તેમ તેમ સાધકનો વિકાસ ઝડપી થતો જાય છે. સંતના જીવનની સાથે અનુષ્ઠાન થયા વિના આવો લાભ મળી શકતો નથી. એ અનુષ્ઠાન દ્વારા પેલો સંતપુરુષ આપણામાં પ્રવેશે છે. આપણી પ્રકૃતિ-સ્વભાવ, આપણા જીવનનાં નીચલા થરનાં વહેણો,

આપણું પ્રારબ્ધ તથા આપણે શેમાં શેમાં ભરાઈ પડેલાં હોઈએ છીએ, એ બધાંનો ખ્યાલ કરવાની તક એ અનુષ્ઠાન દ્વારા સંતપુરુષને મળે છે. ગમે તેના જીવનમાં વિના કારણે તે કદી પ્રવેશતો નથી. એને એવી કોઈ જાતની ગરજ પણ હોતી નથી.

આપણી ગમે તેવી સમજણથી કે આપણા કોઈ સ્વાર્થની ગણતરીને લીધે પણ જો કદી એકવાર સંતપુરુષ સાથે આપણી સંમતિથી અનુષ્ઠાન થયું, તો સંતપુરુષ આપણને કદી છોડશે નહિ. સાધકને ગમે તેવું દુઃખ અને કષ્ટ થાય તોપણ જે કંઈ યોગ્ય કરવાનું હશે તે કરતાં સંત અચકાશે નહિ. એવી ઘડાવાની ક્રિયાને સાધક દુઃખ અને કષ્ટ ગણ્યા કરશે, તો એને સંતાપ અને ફલેશ રહ્યા કરશે. વળી, ગુરુનો સૂક્ષ્મ વિરોધ તે કર્યા કરશે તો તેને જ ખત્તા ખાવાના આવશે. પેલો સંતપુરુષ તો સાધકની સાથે પોતાનું કર્મપ્રારબ્ધ જે રીતે સંકળાયેલું હોય તે રીતે જીવન કલ્યાણના હેતુથી તે ભોગવી લેતો હોય છે. વળી, એ નિર્લેપ પણ રહેતો હોય છે.

સાધક જેટલે અંશે અનુકૂળ શરણભાવવાળો અને સમર્પણ કરનારો હશે તેટલે અંશે તેનો વિકાસ ઝપાટાભેર થયા કરશે. બાકી, સંત સમાગમ છેક જ એળે કદી જતો નથી.

‘જીવન સંદેશ’, બી.આ., પૃ. ૧૦૪

□

ગયેલા આત્માને...

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજન અને હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતના રસોડા ખાતે સેવાઓ આપનાર તેમ જ મૌન અનુષ્ઠાન કરનાર શ્રી કપિલાબહેનના જીવનસાથી શ્રી રમણભાઈ પૂજારાનો તા. ૨૫-૨-૨૦૧૨ના રોજ ૮૯ વર્ષ જેવી જઈફ વયે દેહાંત થયો છે.

શ્રીહરિ સદ્ગતના આત્માને ચિરશાંતિ બક્ષે એવી પ્રાર્થના છે.

-સંપાદક

એક ઘડાનું મોઢું સજ્જડ બંધ કરીએ અને પછી તેને દરિયાની અંદર નાખીએ, તો તેની અંદર પાણી ભરાશે નહિ. તેવું આપણું છે.

મોઢું ખોલીને, હૃદય ખોલીને તેમાં ભગવાનનું નામ જેટલું ભરાય એટલું ભર્યા કરવું.

- શ્રીમોટા

HARIBHAV April - 2012

Regd. under RNI No. 65683/96 & Permitted to Post at AHD PSO
on 10th of every month under Postal Reg. No. GAMC/1208 /2012-2014
issued by SSP AHD valid upto 31-12-2014
Licence to Post without Prepayment of postage No. CPMG/GJ/91/2011-2012
valid upto 30-6-2012

મંત્ર દ્વારા એકમાંથી બીજામાં શક્તિનો
સંચાર થાય. ગુરુની શક્તિ શિષ્યમાં
આવે, શિષ્યની ગુરુમાં આવે તેથી તો મંત્ર
આપવાથી શિષ્યનાં પાપ લેવાં પડે,
શરીરમાં કેટલાય રોગો થાય.

ગુરુ થવું બહુ કઠણ છે. શિષ્યોનાં પાપો
લઈ લેવાં પડે. શિષ્ય સારો હોય તો
ગુરુને પણ લાભ થાય.

- શ્રીમા શારદાદેવી

‘શ્રીમા શારદાદેવી’, બી. આ., પૃ. ૨૮૯

Printed and Published by **Prabhudas Jani**, on behalf of ' **HARIWANI TRUST** '

11, Dada Rokadnath Society, Ahmedabad - 380 007,

Printed at **Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd.** Ahmedabad - 380 022.

Phone : 079- 25469101/2

Published at Ahmedabad. Editor : **Prabhudas Jani**.

Designer : Mayur Jani / Mobile : 9428404443 / E-mail : janimj@yahoo.com